

РУСИНИ

**Штефан СУХЫЙ –
другый із Словакії
лауреат премії
А. Духновіча за
русиньску літературу,
котрый 24. мая 2016
ославив 70. народенины.
(Ку статі на 24. стор.)**

Фотка: А. З.

**Марія МАЛЬЦОВСКА – перша
із Словакії лавреатка Премії А.
Духновіча за русиньску літе-
ратуру, яка 5. мая 2016 бы ся
была дожила 65 років. (Ку статі
на стор. 18 – 19)**

Фотка: А. З.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXVI, č. 3 / 2016

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

• 7. річник проекту Studium Saprato-Ridhenopolim був отворений 5. юна 2016 пєтним актом коло Памятника Александрѡ Духновѡича, якый стоїть в парку на Духновѡичѡм намѣстї у Пращѡвѣ.
Фотка: А. З.

Зачало ся STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2016

У неділю **5. юна 2016** петным актом коло Памятника Александра Духновіча в парку на Духновічовім намістю у Пряшові зачав ся **7. річник едукачного проєкту Інституту русиньского языка і културы Пряшівской універзیتی (ІРЯК ПУ) STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2016 – Міджінародной літнєй школы русиньского языка і културы.**

Програм святочного отворіня проєкту продовжовав у пряшівскім Пензіоні Атріум. На вступнім церемоніалі были участны і выступили на ёго зачатку честны гості: **ректор Пряшівской універзیتی проф. ПгДр. Петер Коня, ПгД., штатный таємник Міністерства школства, науки, баданя і шпорту СР Мгр. Петро Крайняк, віцепріматор міста Пряшів Інж. Штефан Кужма і президент Карпаторусиньского научного центра в США проф. Др. Павел Роберт Магочій.** За головного організатора выступила **директорка Інституту русиньского языка і културы ПУ доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.,** котра подяковала вшыткым тым, які брали участь при приправі сегомо річника літнєй школы, зажелала успішне абсолвования штудій каждому участникови літнєй школы, але і успіх сегомоу річнику той школы вообщє. Участниками події были і представителі русиньских народностных організацій і інституцій, домашні і заграничні педагогы і штуденты. Святоче отворіня літнєй школы добре збогатила популярна інтерпретка русиньских народных співанок **Анна Сервіцька із музичнов групов Дрібна.**

Тройтыжднёвый едукачный проєкт ІРЯК ПУ є заміряный на навчання русиньского языка, історії, літературы, културы і етнографії карпатських Русинів. Лекції з даных дісціплін читають паралельно в русиньскім і англійскім языку заграничні і домашні високошкольскы педагогы – **проф. Др. Павел Роберт Магочій із Канады, асист. проф. Др. Елена Будовская із США, Мгр. Валерій Падяк, ПгД., з України, проф. ПгДр. Микола Мушинка, др. н., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., і Мгр. Марек Гай із Словакії.** Гостєм програму тогорічної літнєй школы буде **проф. Др. Ахім Рабус із Фрайбурьской універзیتی в Німецьку,** котрый у своїх двох лекціях буде ся займати динамічними процесами у русиньских діалектах і корпусом говореного русиньского языка.

Частєв проєкту буде множество супроводных културных акцій, воркшопів і познаваючих екскурзій у регіоні северовыходной Словакії і лемківской области в Польщі.

Міджі тогорічними участниками літнєй школы суть штуденты зо Словакії, Польщі, Болгарії, Сербії, США, Канады і Аргентіны. Навчалный процес на літній школі є отворений про вшытких штудентів Пряшівской універзیتی, але і про интересуючих ся з мімоуніверзитной среды.

Святоче закінчіня *Studium Carpato-Ruthenorum 2016* споєне з передаванєм сертифікатів абсолвентам одбуде ся **24. юна 2016.**

Проєкт ся реалізує вдяка фінанчній помочі Уряду влады СР, програму Култура народностных меншын 2016, Надації „CAF America“ (США), Карпаторусиньскому научному центру (США), домашнім і заграничним спонзорам.

О Б С Я Г

3/2016
РУСИН

Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК:
Зачало ся Studium Carpato-Ruthenorum 2016

1

Ірина МАДРИГА: *Русиньскый язык є унікатний у выходославянськым світі*

2 – 4

Бк. Оля РУСКОВСКІ:
Войводянски Русини/Руснаци

4 – 6

Михайло ПРИЙМИЧ: *Простор малярской творчости Адалберта Ерделія (1)*

7 – 10

Мгр. Маріанна ЛЯВИНЕЦ-УГРИН: *Русиньскый язык в масмедіалній сфері*

11 – 14

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР:
Сучасний русиньскый язык в красній і научній літературі (1)

14 – 17

Визначна русиньска писателька і новинарька Марія Мальцовска ославила бы своє 65-річа

17 – 18

Мгр. Ирина ПАПУГА:
Образованє рускей националней меншини/заєдніци у АП Войводини, Република Сербия

19 – 20

Мгр. Петро МЕДВІДЬ: *80 років од заснованя русиньской гімназії в Пряшові*

20 – 21

Петро ТРОХАНОВСКИЙ: *Зачав выходити паневропскый інтернетовый тыжденник в лемківскім языку*

21

Поздравління Русинів на рік 2016 ч. 2

22 – 24

„Русинський язык є унікальний у виходославянськiм світі“

Думать собі Елена Будовская (на фотії), лінгвістка із Джорджтавнської університету у Вошингтоні, на якій учить російський язык. Джорджтавнська університет є невелика, стара університет, основана в році 1789. На Каліфорнійській університеті в Лос Енджелс Елена обгаїла докторську дисертацію з морфології закарпатських діалектів.

Наша бісід з ученов ся одбыла в августі минулого рока в селі Новоселіця Міжгорського району Закарпатської області, де Елену называють „нашов Американков“ і де она ходить каждый рік, жебы

слухала і записовала автентичну бісиду містных жителів. Бісидовали сьме о русинськiм языку, котрый Елена Будовская сондує уж веце як дві десятироча, і котрый од року 2015 учить англоязычных студентів з розлічных країн світа на Studium Carpatho-Ruthenorum – Міждінародній літній школі русинського языка і культури на Пряшівській університеті.

• Пані Елено, як сьте ся по першый раз дістали до Новоселіці?

– В році 1986 єм робила в Інштитуті славянознавства в Москві, одкы сьме ходили на експедиції, головно на Поліся. Но кідь ся стала гаварія в Чернобылю, а мы уж мали споловини зробений програм зберання етнолінгвістичных матеріалів, позерали сьме на мапі, де бы мож было піти. Заінтересовали нас Карпати. К тому ся іщі выяснило, же перед 60 роками, на зачатку ХХ. стороча, там было позбєраних много фолклорных матеріалів, а то были про нас интересны інформації. Уж собі не памятам, як сьме ся дістали якраз до Новоселіці. Може, хтось написав на окресный выбор, же хочеме піти на експедицію до дакотрого села, і послали нас там.

Тогды манжеле Завадяковы – Іван, директор новоселіцької школы, і єго жена Анна, учителька, нам барз много помагали. Уквартелєвали нас на інтернаті, глядали нам інформантів, мож повісти, же нам робили тлумачників, бо тогды сьме іщі не цалком розуміли містну бісиду. Я маю стары записы з року 1986. Тогды сьме говорили по російськы. Нас розуміли, але... Од тогды із Завадяковима маєме приятельскы контакты. Іщі раз, може двараз, єм была в Новоселіці. Иванова мама Анастасія была нашим найвызначнішым інформатором. Знала интересно бісидовати.

В році 1996 єм одышла до США. Там єм нашла роботу, обгаїла дисертацію, а як ся мій живот на новім місті стабілізував, рішыла єм іщі раз піти на Закарпатя. Здобыла єм грант на сондованя народной культуры і языка того регіону, і занедовго єм пришла ту.

• Якы были Ваши одношія з жителями Новоселіці?

– Добры, зато є мі жаль, же уж не міджі нами тих, з котрыма єм ся стрічала даколи. Перед двома роками іщі жыли дві старшы жены, а днесь їх уж нїт. Все мі прийде жаль, кідь ся дізнам смутны новины, же хтось із тих, котрых єм спознала перед 20 роками, одышов на другый світ. Но кідь ся стрічам із жытелями Новоселіці, я несподівана, же суть то люде з цалком інакшым способом живота. Же живот про них – не є забава, але утримованя традиції: жебы робити так, як робили родічі, жебы утримовати газдівство про продовжіння і зліпшіння живота потомків. Же ціль живота чоловіка в Новоселіці є цалком інакшый, як людей жыючїх в метрополах Америки ці в містах Росії і України. По правді, мені ся такий, новоселіцький ціль живота, веце любить. Я, самособов, чоловік міської культуры, но научіла єм ся як етнограф і лінгвіста слухати людей. Зато знаю, о

чим они думают, як уважають о змыслі живота.

• Є ту про Вас дашто таке, што сьте нигде не віділи? Як ся говорить, дашто ексклузівне?

– Каждє село має свої особитости. Кідь бы єм зачала робити в другім селі, то наісто і там бы-м нашла много интересного. Не можу повісти, же ту є моє коріння, но штось ня гев тігать. Слухаючі розповіді людей о животі, кідь ся зо мнов ділять о то, што пережили, кідь ня учать свій язык, терпєливо оправлюють мої хыбы і пояснюють, зачінам чути, же сьме як єдна родина. Теперь, коли многих з тих людей уж не є, я довжна зробити так, жебы їх животны скушености, а в першім ряді їх родный язык, не щезнув, але жебы зістав доступным про нас і будучі генерации.

Моїм цїлєм є створити корпус русинського языка, то значіть регістер языковых прикладів в динаміці і розвитку. Таки корпусы суть он-лайн доступны в многих світових языках, враховано англійського, російського і українського. Створити русинський корпус – то є барз интересне, зато бо русинський ся виділює на фоні других славянських языків. Тот язык ся в многоім став архаїчным, подля нєго мож штудувати таки явы, котры уж не мож найти в других виходославянських языках.

• Хтось о містнім языку, котрый немало Ваших опонентів называють діалектом українського, говорить, же він є реліктовым... Як в агрономії, респ. култівації, є понятя базового матеріалу, таке понятя находиме і в сфері языка. А ці мож русинський язык розуміти як базовый матеріал?

– То суть різны вопросы. Базовый матеріал – то не мусить быти штось архаїчне, є то то, што мы збераме і з чого ся намагаєме створити дашто нове. Што мы хочеме зробити з русинських діалектів? Може, літературный язык? В данім припаді – гей, я согласна, русинскы діалекты суть базовым матеріалом. Другый вопрос є о архаїчности русинського языка. Абсолютно правилне є тверджіння, же русинський язык є дуже старый. Як єм уж повіла, в нїм ся утримало много такого, чого не є в других виходославянських языках.

• Захопили сьте в русинській бісіді усталены словны сполїя, ідіомы, фразеологізмы ці слова, котры не суть в других языках? Бо і они свідчать о тім, же маєме діло якраз з языком, а не діалектом.

– То є друга важна тема, в котрій я, нажаль, не єм шпеціаліста. Ту бы требало бісидовати з културологом, фолклорістом, зато бо фразеологізмы часто суть повязаны з уже неествующіма вірованями. Ту є приклад з етімології фразеологізмів „ссина бы ти“ (закарп. варіант). То є неправильно выгварене словосполїя „тополєв бы ті“, што значіть пожеланя нечїстым силам стати ся тополєвым колом. То є барз стара річ, думам, же праславянського походжіння.

Наісто, таких старых фразеологізмів в русинськiм языку є немало. А суть і молодшы, як свої, так і перевзяты із сусідніх языків, і цалком недавны, котры одзеркалюють докінця і колхозне жытя. Наконєць, лексика не ставлять граніці міджі языком і діалектом. Я о тім іщі розповім.

В обшїм, я ся лексіков не занимаю, но часто ся в русинських діалектах стрічам із словами з непростов історіов. Є барз интересне выслідити етімологію, то значіть історію такого слова – одкы оно пришло. Нерідко ся стає, же є незвычайне слово і таке, котре не походить з чужого языка, а явить ся домашнім, старым, вскоченным в русинськiм языку з правыходославянського або докінця з общеславянського періоду.

На Закарпатю через півстороча советського періоду людей перевсвідчовали, же „ваша бісід забруднена“. Зачнеш з нима говорити о языку, і зразу: „Ой, до нашой бісіды тілько нанесеного вшыткого, тілько мадярських слов, німецьких, румунських.“ Я то вшытко слухам і потім прошу побісидувати як даколи прями, ткали, будовали, і таки стары слова ся находят в комплексі спонтанной бісіды, тіпично славянських слова, з котрых часто не зістало ані слїду в многих других славянських языках.

• Гей, даколи говорят: то є мадярське слово. Но кідь ся ліп-

ше дослідити його коріння, пороздумує о других можных варіантах етимології, так ся выяснить його славянське походження. То значить, часто ся стає наспак – Маляре перевозили слова із славянських языків.

– Гей. Таки слова ся называють „навернуты перевозыты слова“, котрых в русиньскім языку тыж немало. Наприклад, „геренда“ – грядя в середині плафона – перевозяте із мадярського „gerenda“, а оно, властно є перевозяте до мадярського языка із славянського слова „гряда“. А іщі треба споманути, же мадярськы племена пришли на тот бік Карпат і розбили єднотный южно-выходославянський комплекс. З тых часів ся зачала окрема еволюція языків выходных Славянів і южных Славянів, причім русиньскій язык всокотив дакотры знакы і з єдного, і з другого.

• **Як кібы на граніці. З єдного боку, то є якбы граніця, а з другого – мостик міджі двома языковима групами.**

– Гей, то правда.

• **Про кого можуть быти интересны Ваши баданя, повіджме, із тых людей, з котрыма Вы робите?**

– То, што я тепер роблю, сподівам ся, буде интересне і хосенне про вшыткых, хто ся занимає компаративнов граматиком, історичнов граматиком і походжінєм славянських языків. А таких, котры ся интересують тыма темами, немало – і в Америці, і в Німечку, і в Росії, і в Польщі, і в других славянських країнах. То значить каждому, хто ся занимає штудіом історії славянських языків, то буде интересне.

Окрем того, русиньскій корпус, т. з. комплекс текстів, котрый я тепер зоставлюю, заінтересовав учены Народного Корпуса російского языка (НКРЯ) на Інституті російского языка В. В. Виноградова в Москві. В НКРЯ суть збіркы текстів із других языків, перетлумачены до російского языка, враховано паралельных англо-російських, італіансько-російських, польско-російських, українсько-російських текстів. В сучасности ся ведуть дискусії о доповнїню паралельных діалектнорусиньско-російських текстів. А іщі суть людє, темов досліджінь котрых суть малы славянськы языки.

Александр Дуліченко, ведучій катедры славистики на Тартуській університі, ся занимає славянськыма мікроязыками од 1970-х років. Він є автором терміна „славянськы мікроязыки“. Вживаючи його скушености і выслідкы робот, учены ся занимають славянськыма мікроязыками, враховано русиньского. Тыж їх можуть заінтересувати публікації з новых бадань о русиньскім языку.

Окрем того, в сучасній діалектології росте інтерес к малым языкам, котрых, не позераючи на глобалізацію, появлює ся все веце в різних країнах.

Так, в Іспанії за остатніх дакілько десятков років права малых языків здобыли спочатку каталонський, потім галіційський, валенційський, астурийський і арагонський, наконець балеарський; в Португалії другим офіціальным языком недавно признали мірандський.

Діалектологи ся занимають причінами і законами наростання інтересу жытельства різних країн к языкам своїх малых країн. Таки учены тыж будуть проявляти інтерес к русиньскому языку. А наконець, суть учены, котры ся занимають якраз русиньським языком – в Словакії (в Пряшіві), Канаді, США, Німечку. Окрем того, в США і Канаді є дость много людей, яких предкы походять із тых країв. Многы із них ся интересують історію і языком родных міст, хочь самы уж може і не говорять по русиньскы.

• **Гей, людє одышли одты зачатком ХХ. стороча, мож повісти масово, і там зістали...**

– В Пенсільванії много Русинів робило в угольных шахтах а тепер там суть такы малы містечка, де жыють людє з прызвіщами Руснак, Лемко і т. д. Кідь єм першый раз была в Лос Енджилс, то в нас служив священник з Пенсільванії. Він повідав, же його баба говорила по русиньскы, но він уж не знає. Пізніше сьме го навщівили в Пенсільванії, де сьме ся спознали з людми, котры дондєсь не забыли, же їх коріння є в Підкарпатській Руси.

• **І, як вы думаете, до какой міры ся їх язык одлишує од того русиньского, котрый мы чуєме днесь? Наісто, зміны суть, зато же протягом років ся з обективных причін в русиньскім языку появило немало українїзмів і русїзмів, за што тепер язык Закарпатців часто называють „суржилом“.**

– Ту бы єм зась хотіла повторити: то неправильно, кідь собі хтось думат, же язык детермінує лексіка. То є хыбна думка. Лексіка є найвеце змінна часть языка, легко ся переберать в процесі контактування.

Не проценто общой лексікы є основов класіфікації языків. Приклады: румуньскій язык, котрый подля множества славянської лексікы мож бы было раховати за славянський. Англіцький язык, в котрім перевозыты слов з романських языків (французького і латиньского) є може веце як основной германської лексікы. Їдіш, котрый є повный славянської лексікы і счаси геврейської (іврїтської). Урду, має много перевозытых слов з арабского языка. Тыж в українськім языку є дость много польських перевозытых слов, оокреме в культурній лексіці, і т. д... Значить, же не лексіка детермінує язык. До увагы треба брати граматичну сістему і фонетіку. Чом граматичну сістему? Якраз зато, бо русиньскій язык як єдиний із выходославянських языків собі всокотив містоназвынниковы і часословны энклітики (тоты, котры споминають дакотры опоненты русиньского літературного языка як надбыточны: „возьми го“, „ходив им“ (закарп. варіант) і т. д. Притім в речіноу они функціонують подля законів, котры у выходных Славянів фунговали в XI – XIII. ст. (як видно, наприклад, із новгородських берестяных грамот). Они стояли в шструктурі речіня по першім слові під притиском, кідь не было протиставлїня або других припадів логічного акцента (емфаза) на тых словах. З тых часів ся много змінило, російський, український і білоруський язык тоты энклітики цалком стратили і замінили їх містоназвынниковы повной формы (мене, тебе) і стратили часословны энклітики.

А в русиньскім языку ся вшытко утримало: і самы слова, і правила їх розміщїня. Зато в русиньскім языку мож відіти „ня“, і „мене“, єднако в різних позиціях: „ня“ – в шструктурі речіня на другім місті (видів ись ня? де-сь ня видів? – закарп. варіант), а „мене“ – при логічнім акценті або в протиставлїню, і уж на другім місті в речіноу: „мене сь видів, а антого – нїт“ (закарп. варіант).

Зато „ся“ може стояти за часословом, но не мусить – (вернув ся до мів, вна ся до мів вернула). „Ся“ мусить быти на другім місті в речіноу, а што ся находит на першім місті – часослово або нї, – то уж не є важне. Повторю, практично такы самы правила розміщїня энклітік были в староруськім, і подобно і в праславянськім языку (выходячі з чеського, польского, сербского языка). Твердити, же русиньскій язык, котрый як єдиний у выходославянськім світі вшытко тото богатство всокотив, є діалектом українського, котрый нічого такого в собі уже не має, зато не годна-м.

Интересны суть і знакы в граматіці русиньского языка, якы не суть в українськім. Плускамперфектум (иззябла-м была – закарп. варіант), два условны способы в часословах теперішнього і минулого часу (ходив бим і ходив бим бы – закарп. варіанты). В назывниках – суть барз архаїчны формы множного чїсла (дітѣм, на дітѣх, с теляты – закарп. варіанты і др.). Родить ся категорія мужского жывного рода із своїма закінчінями (сусїдове, цїмборове – закарп. варіанты). В придавниках – всокочїня повных форм середнього рода (довгое поле або, в других діалектах, довгой поле – закарп. варіанты). Не хочу вас затыжовати детаїлами, але є їх много. Русиньска граматіка ся одлишує од граматікы українського языка, а не лем всокочінєм архаїзмів, но і властныма орігінальными іновациями.

Попозерайме на фонетіку. Захованя „ы“, котре є інакше од українського „и“. Інакшы як в українськім языку суть звуку на місті етімологічного „о“, котре в українськім языку перешло до „і“ (русиньске кунь, кюнь, кїнь). Гармонія гласных (нога – на нѣзі, село – у сѣлі або у силі – закарп. варіант). Другы, кідь порівнає із українськым, гласны в словах мюд, кырниця (закарп. варіант) і много других. Друге чередованя гласных в парах блыха – блох, дрыва – дров (закарп. варіант) і т. д. Бесспорно, русиньска фонетіка ся одлишує од української.

• **До какой міры суть важны вшыткы тоты розділы? Кілько і якы розділы треба мати, жебы мож было говорити о самобытнім діалекті, а кілько – жебы мож было говорити о самобытнім языку? Або є якийсь єден основный розділ, котрый кідь є, то говориме о двох языках, а кідь го нїт, то говориме о діалекті і языку?**

– Вопрос не є простый. Лінгвісты мають такый крітерій: кідь єден обычайный чоловік не розумить языку другого, то найскоріше они говорять різними языками.

Крітерій не цалком точный – залежить од скушеностей того, кому дали послухати язык другого, і просто од його общой быстри. Окрем того, дакотры языки не барз далеко стоять єден од другого. Носителі тюрьскых языків дость добрі єден другого розумлять.

Славяне тиж – хоць даколи з проблемами, але при бівшій концентрації Росіян порозуміть Серб а або Чеха, і наспак.

Але Українець з Києва порозуміть жителів із закарпатського села наприклад з такими самими проблемами, які му треба зрлати на порозуміння чеського або сербского языка.

Закарпатці розумлять штандардному українському языку вдяка школам, радію і телевізії. Они суть фактично двоязычны – знають свій язык і укаїнський, котрый ся навчили. Подобно в часах Австро-Угорська много Закарпатців было двоязычных – знали материнський язык і мадярський, котрый ся учили в школі або в місті, де робили. З другого боку, стало ся, же Русины із Словакії дістали документи в українськiм языку зато, бо хтось обяснив словацькiм урядникам, же русинський язык є український. Бідны Русины не порозуміли чом, і жадали переписати незрозумілы документи – радше будуть читати в наученіи словацькiм языку, на який привыкли, бо то, што было на документах, то не був їх язык. Выходить, же без попереднього навчання языка Русин і Українець ся недобрі порозумлять. Зато мы маме діло із двома різними языками.

• Но іші все дакотры поважують русинський язык за діалект українського. Є то так?

– Лінгвістичного критерія на розлишіня языка і діалекта нїт. Визначный лінгвіста Макс Вайнрайх раз повів, же язык – то є діалект з армадов і флотілов. Но то є уж політичний критерій. Кідь є армада (розумій – держава), языки і з невеликими одлишностями розумлють ся як різны, як наприклад, норський, шведський і данський, турецький і азербайджанський. Русины не мають ані державу, ані флотілу, ані армаду, зато на Україні їх язык поважують за діалект.

З другого боку, теперь екзистує і таке поняття, як малый язык або язык меншины. Русинському языку передшуткым пасує такий атрибут, і, як знаю, є то уж захоплене і в Законі України „О основах державной языковой політики“, де о русинськiм говорять як о регіональнiм языку.

Русинський язык ся на Закарпатю дотеперь находить в процесі штандардизації, на розділ од русинського в Словакії або в Сербії, де уж екзистують общоприяті ґраматіки. Іші не є написана велика література в русинськiм языку. Но то мож легко направити. Суть русинськы писателі і поеты і, наісто, вже росте русинський Лев Толстой.

(Переклад з російского языка: Мгр. Михала ГОЛУБКОВА.)

Здрой: <http://www.aljans.eu>

Бк. Оля РУСКОВСКИ, Одделене за русинистику – Филозофски факултет Универзитета у Новим Саду, Сербія

Войводянски Русини/Руснаци

1. Историйни обставини

Бачко-сримски Русини/Руснаци припадаю карпато-русинському/рускому народу, автохтоной славянскєй популяції централноевропейско-карпатского регіона, подделеного з границами України, Польскєй, Словацкєй, Мадярскєй, Румунії, Ческєй і Молдавії.

„Кед ше границі мадярского кральовства по конєц 13. вику преширели аж по верхи Карпатских горох, Русини ше нашли у тих границох. Вони жили у сиверовосточних округох, точнєйше

– у Шаришу, Абай-Торни, Гемеру, Боршоду, Земплину, Саболчу, Ужу, Берегу, Угочи, Мармарошу“ (Фейса, 2004: 375). Кед Турки були поражени и вигнати зоз Бачкей, Сриму и Банату, австро-угорским власцом требало вецей жительство на югу своєй держави. Русини колонизовани до тих крайох стредком 18. вику праве пре тоту причину. Уряд Монархії перших Русинох/Руснацох (у попису Ruthens) приселєл до Керестура 1745. року, а 1763. року населени и Руснаци до Коцура. Русини до нових крайох приходзели як шлєбодни граждєне грекокатолицкєй вири. Зоз собу принесли и традицию культури, просвити и духовности.

Понеже ше з часом руска популяция звекшовала, Руснаци ше почали селїц з матичних валалох до Нового Саду и Шайкашу, Шиду и Сриму, а познєйше до Славонії и региону коло рики Сави, и прейґ Атлантского океану до Зєдинєних Америкских Державох и до Канади. Найчисленши су у општинох Вербас, Кула, Жабель, Шид, Сримска Митровица и Нови Сад (города Вербас, Нове Орахово, Господїнци, Дюрдьов, Кула, Нови Сад, Сримска Митровица, Суботица, Зомбор, Бикич Дол, Бачинци и Беркасово).

Неодлуга по приселєню, Руснаци ше старали о снованю церкви и школи. У Керестуре мали и церкву и школу уж 1753. року, а у Коцуре 1765. року. У других местох дзе жило векше число Руснацох, тиж так школа була будована источасно з церкву, або такой после ней. Мирон Жирос (руски новинар, писатель, ношитель вецей припознаньох и наградох) гварєл же церква и школа творєли єдносц, вони були очи и душа Руснака.

“Основна писменосц здобувана ведно зоз духовну “писменосцу”. Ведно з першими буквами учело ше и руску виру.

Кед не було учительох, и священїки поставали учителя, а учительску длужносц найчастєйше окончовали дзияци“ (Жирос, 1998: 249). Руснаци

вязу зоз карпатским крайом, зоз Горніцу, не прєривали. Вяза ше отримовала прейґ нового учительского кадра и прейґ учебнїкох (буквар Александра Духовнича, читанки).

„Конфесийни школи дали огромне доприношенє очуваню руского национального єства“ (Фейса, 2004: 376). Концом 19. вику ситуация ше погоршала кед держава сцєла конфесийни школи претвориц до державних. Алє, конфесионална школа у Коцуре робєла по 1921. рок, и то було значне за зачуванє идентитета Руснацох и їх национальнєй свідомосци.

Русини грекокатолицкєй вири. Центер тєй вирскєй заєднїци находзи ше у Крижевцох, у Горватскєй. У Войводини ше находза грекокатолицки церкви у шлїдуючих местох:

- 1) у Руским Керестуре парохия основана 1751. року, а терашня церква збудована 1784. и пошвєцєна є 1797. на чєсц св. отца Николєя. Року 2003. постала и соборни храм – мац церква;
- 2) у Коцуре парохия основана 1776. року, а терашня церква збудована 1792. и пошвєцєна є Успєнию Прєсвятєй Богородици;
- 3) у Новим Саду парохия основана 1780. року, а церква збудована 1848. и пошвєцєна є верховним апостолом Петрови и Павлови;
- 4) у Кули парохия основана 1956. року, а церква пошвєцєна на чєсц св. Йосафатови;
- 5) у Вербашє єст два нашє парохії – у Старим Вербашє парохия основана 1860. року, а церква збудована 1942. и пошвєцєна є Покрови Прєсвятєй Богородици, а у Новим Вербашє парохия основана 1960. року и пошвєцєна є св. Владимирови;
- 6) у Дюрдьовє парохия основана 1893. року, парохиялна церква збудована 1900. и пошвєцєна є Рождєству Прєсвятєй Богородици;
- 7) у Господїнцох самостойна парохия основана 1934. року, терашня церква збудована 1972. и пошвєцєна є св. Архангєлови Михайлови;
- 8) у Индії парохия основана 1965. року, церква збудована 1976. и пошвєцєна є Успєнию Прєсвятєй Богородици;
- 9) у Сримскєй Митровици парохия основана 1886. року, а церква Вознесєния Господнього збудована 1906. року;
- 10) у Бачинцох основана парохия 1850. року, церква збудована 1905. и пошвєцєна є св. апостолу и євангєлисту Луки;
- 11) у Шиду парохиялна церква збудована 1803. року и пошвєцєна є Преображеню Господньому;

- 12) у Беркасове парохія основана 1919. року, але не має свою церкву – вирніки хасную римокатолицьку церкву св. Мартина. У Бикич Долі постої філіяльна церква Успенія Мацери Божей хтора збудована пар роки пред Другу шветову войну;
- 13) у Новим Орахові по Другей шветовой войни основана парохія, а капличка пошвецена 1957. року Фатимскей Богородици.

Мож надпомнуц же єдино вирніки у Руским Керестуре славя церковни швета по Грегорианским календару, покля ше Руснаци у других местох у Войводини притримую Юлианского календара.

2. Процес кодифікованя руского языка

По законченю Першей шветовой войни превжати крочаї же би ше Руснаци обєдинели на культурним полю., „Окреме значну улогу за розвой литературного языка мал Гавриїл Костельник. Зявйованє його, иншак першей граматики руского языка под назву Граматика бачваньско-рускей бешеди 1923. року у виданю Руского народного просвітного друштва представя формованє необходимого ориєнтира на культурним плану Руснацох. Костельникова граматика кладзе точку на дугорочне блуканє за одвитуєм писмом“ (исте: 377). Покля не вишла його граматика Руснаци ше насампредз служели зоз церковнославянским, сербским и мадярским писмом.

Гавриїл Г. Надь кед гледал правописни и морфологийни ршєня, вон их понукал у форми у якєй були потвєрдзєни у живєй бешеди, а не у стандарту хторому би руски язык мал буц диялект. За нього и за нас нешка у Войводини руски язык “природне предлужєнє живєй народнєй бешеди од часа присєлєня та по нешка” (Надь, 1988 : 66).

У нормованю руского языка окреме значни Микола М. Кочиш. Видал **Правопис руского языка** 1971. року, **Приручни термини-**

логийни словник сербскогорватско-руско-українски 1972. року и **Граматику руского языка** 1974. року. З тима творами, мож повєсц, стандардизовани руски язык. Правопис привитани єдногласно прето же за нїм постоєла обща потреба, а значєнє **Приручного словника** барз вєльке и прето же є перши, и прето же є конкретизация намаганьох на нормованю языка.

Винїмно значна хвилька за розвой русинистики то снованє **Лектората за руски язык** 1972. року зоз вибором Юлиана Рамача за лектора за руски язык. Лекторат прероснул до **Катедри за руски язык и литературу** 1981/1982. року, нешка **Одсек за русинистику** на Филозофским факултеті Університета у Новим Саду.

„Окреме значни вєцєйдецениїни ангажман славянского филолога Александра Д. Дуличенка, хтори не лєм же ше занїмал з науковим обробком руского языка, але руски язык представел славістичному и вобще лингвістичному швету“ (Фейса, 2004: 379).

3. Статус руского языка

По присєлєню до Бачкей наш язык ше нашол у нових обставинах – одорвани од свойого карпатского корєня, у сербским, горватским, мадярским и нємецким окружєню. „У таких обставинах почал трайц „животну моц“, понеже ше вєцєй не могл розвивац и збогацовац „черпаюци моци“ з подлоги на хторей настал“ (Рамач, 2002: 534). Прето ше почал архайзовац, а з другого боку, почали зме примац вєлі сербски пожички. Попри сербизмох, по присєлєню зме прияли и значне число германизмох и мадяризмох.

Кед бизме положили лингвістични фактор до першого плану и, спрам того, заклочовали по стандартних критериямох одредзованя припадносци гу восточнєй, заходнєй и южнєй групи славянских языкох, могли бизме повєсц же руски язык блїзши

• 3. Научна конференция молодых науковців одбыла ся 21. мая 2016 на Філозофічній факулті Новосадьской універзіты. Представлєны роботы были з области лінгвістики, літературы, історії, географії і антропології. Міджі молодыма зо Сербії на конференції были участны і двоє штудєнты з Японії і Словакії. З нашої країны то была Бк. Катарина Петрусова (шєста злїва), штудєнтка Пряшівської універзіты, 1. річника магістерьского штудія, комбінатії русиньскый і англїцькый язык і література, яка є на семєстралнім перебиваню на Новосадьській універзіті в рамках програму Европской унії про освіту, одборну приправу, молодеж і шпорт Ерасмус +.

язиком заходней групи. Але заш лем, понеже ше руски язык формовал у карпатским ареалу на території дзе ше сходза восточнославянски и заходнославянски язики, заключене же у руским присутни и восточнославянски (українски) и заходнославянски характеристики (словацки, словацко-польски).

Язык Войводянских Русинох/Руснацох єден з пейц офіційних языкох Автономней Покраїни Войводины. Школяром и студентом оможливане здобувац знанє на руским языке од основного по университетски уровень. Шицки предмети по руски преподаваю ше у трох основних школах – О.Ш. „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре, О.Ш. „Братство-єдинство“ у Коцуре и О.Ш. „Йован Йованович Змай“ у Дюрдьове. У тих трох местох ше запровадзує и предшколске образование – дзецински заградки на руским языке. У других местох дзе населени Руснаци у школах ше руски язык виучує лем факультативно. У Руским Керестуре ше тиж находзи и перша и єдина гимназия у швецї з наставу на руским языке – гимназия „Петро Кузмяк“ хтора основана у фебруару 1945. року.

4. Дружтвена сфера

Културна активносц рускей националней заєднїци ше одвива у рамках даскелїх неполитичних културно-образовних організаційох – *Руска матка* основана 1945. року, *Дружтво за руски язык, литературу и културу* основана 1970. року, *Национални совет рускей националней меншини* од 2002. року, у рамках културно-уметніцких здруженьох лоцираних у Коцуре („Жатва“), Вербаше („Карпати“), Дюрдьове („Тарас Шевченко“), Новим Саду, Шиду („Дюра Киш“), Бикич Долу („Иван Котляревски“), Новим Ораховце („Петро Кузмяк“), Кули („Др Гавриїл Костельник“), Суботици, як и през доми култури у Руским Керестуре и Коцуре, КПД „ДОК“ Коцур, Етно-клуб, *Одняте од забуца*“ Коцур, *Руски народни театр „Петро Ризнич Дядя“*, *Фестивал култури руснацох „Червена Рука“*, *Фестивал новей рускей народней шпіванки „Ружова заградка“*, и традиционални манифестації – „Костельникова єшень“, „Коцурска жатва“, „Коцурска чутка“, Стретнуца дзецинскей драмскей творчосци, Подобово-литературна колония *Ерато над Коцуром*, *Фестивал монодрами* и други.

Егзистую два стаємни музейни поставки – у Руским Керестуре од 1976. року и Дюрдьове од 1992. року.

5. Видавательство и литература

Першу кнїжку по руски, поетски венец *З мойого валала*, напсал Гавриїл Костельник 1904. року, а обявел и першу драму на руским языке *Єфтайова дзивка* 1924. року. Мож повесц же руска литература у периодзе од єдного вика прешла розвойну драгу од традиционализма по модернизм. У ней заступени шицки жанри. Спомедзи велїх руских писателюх, попри Гавриїла Костельника, спомніме Михайла Ковача, Янка Фейсу, Мафтея Виная, Ирину Гарди-Ковачевич, Дюру Папгарга, Миколу М. Кочиша, Юліяна Тамаша, Наталию Дудаш, Михала Рамача. Дюра Папгаргаї наградзени зоз Духновичову награду на Штвартим конгресу Русинох швета и зоз Вукову награду Републики Сербії. Лауреат Духновичовой награди и Агнета Бучко-Папгаргаї.

У Войводини оможливена преса, як и радио и телевизийни програми на руским языке. Главна видавательна хижа Руснацох НВУ „Руске слово“ з Нового Саду. Вона публикує тижньово новини „Руске слово“, дзецински часопис „Заградка“, часопис за литературу и културу „Шветлосц“, младежски часопис „Мак“, кнїжки наших писателюх. Учебніки по руски обявює *Завод за учебніки* з Београда.

На Радио Нови Сад 1949. року почало порядне емитоване **радио-емисії на руским языке**. И нешка ше каждодньово емитує пар години програми на нашем языке. Так емитую и **локални радио станїци** – Вербас, Кула и Шид.

Телевизия Нови Сад почала 1975. року емитовац **програму на руским языке**, и то тирва по нешка.

„2002. року прилапени Закон о зашити правох и шлебодох националних меншинох, хтори трима

же мултикултуралносц и традиційни рижнородносци хтори виходза з рижних языкох, материялних и духовних културох, походзєня, обичаюх, виросповіданя, исторії и традиції гражда-нох, и обстоянє националних меншинох представляю вредносци хтори треба чувац и унапредзовац. Закон ше поволує на шицки релевантни меджинародни документи. Медзи нїма и *Европска повеља о регіоналних и меншинских языкох*“ (Фейса, 2004: 381).

Творчосц на руским языке єден з найзначнейших указательох животносци руского языка. Зоз видавательну діялносцу по руски хтора барз рижнородна и зоз зажививованьом Европскей повеї о регіоналних меншинских языкох, и попри асиміляції, сцеме вериц и вериме же руски язык ма перспективу.

6. Актуални проблеми Русинох/Руснацох у Войводини

После розпадованя Югославії и войнового періоду на просторох дакедишней заєднїцкей держави, Руснаци поднесли огромни жертви. На початку трецого милєніюма Руснаци кажде пописованє жительство чекаю зоз страхом, свидоми же їх заєднїца на дайки способ помали нестала. Нажаль, число Русинох/Руснацох у Войводини з рока на рок вше менше. По попису жительство зоз претходних рокох то випатра так:

- 1948. рок: **22 077 Русинох/Руснацох**;
- 1953. рок: **23 038**;
- 1961. рок: **24 548**;
- 1971. рок: **20 109**;
- 1981. рок: **19 305**;
- 1991. рок: **17 652**;
- 2002. рок: **15 626**;
- 2011. рок: **13 928**.

История мала и нешка ма значну улогу у будованю националней свідомосци у каждей националней заєднїци. За млади генерациї барз значне же би у порядним образованю мала можлївосц и обовязку учиц и упознавац прешлосц и традицію своєї заєднїци. Мацерински язык, образование на мацеринским языке, наука у обласци языка, литератури, исторії и других наукох, руска литература, медіи на руским языке и културно-уметніцки живот можу у значней мири збогацїц и предлужиц живот рускей заєднїци.

Кед ше у заєднїци будзе траїц свідомосц о националним єству, о власних коренюх и прешлосци, будзе ше траїц и вона сама и будзе змоцнювац процес асиміляції и неставаня, котри таки мали национални заєднїци як руска не можу у подполносци застановиц, але го можу зоз своїм мудрим ангажованьом у велькей мири ослабнунц и спомалшиц.

На прешлосц не мож дійствовац, але ше кажда терашня хвилька може вихасновац же би руска заєднїца цо длужей активно тирвала на тих просторох.

Литература

Жирош, М. (1998), *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецї 1745-1991, том II*, Нови Сад.

Лабош, Ф. (1979), *История Русинох Бачкей, Сриму и Славонії 1745 – 1918*, Вуковар: Союз Русинох и Українцох Горватскей.

Magocsi, P. R. (2004), *Русинський язык*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.

Надь, Г. Г. (1988), *Прилоги до исторії руского языка*, Нови Сад.

Рамач, Ю. (2002), *Граматика руского языка*, Београд: Завод за уцбенике и наставна средства.

Фейса, М. (2001), *Коцур дакеди и тераз*, Нови Сад, Коцур: Дружтво за руски язык, литературу и културу.

Фейса М. (2006) *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: Филозофски факултет - Одсек за русинистику, ИК Прометей, КПД ДОК – Куцура.

Интернет: <http://sr.wikipedia.org/sr/>

<http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/Stvaralastvo/knjizevno.htm>

<http://www.rusini.rs/>

<http://www.ruskeslovo.com/>

Простор малярської творчости

Адалберта Ерделія (1)

(З нагоды 125 років од дня народжіння 25. мая 1891.)

• Автопортрет, олій, 1930.

Почливість ку душі і внутрішньому людському переживанню стала главным принципом у формованню нового витварного уменя Европы на зачатку XX. ст. Глядана духовной опоры і новой умельської формы характерізує і творчость визначного витварного умельця Адалберта Ерделія (1891 – 1955), што оцінєвали і єго сучасници, крітики витварного уменя, называючи маляря „духом, який все глядять“¹.

Штудуючі феномен творчости, бадателі характерізують вплив полотен средствами языка, што є тяжков заадов. Бо слово не все передавать нюансы переживань і емоцій, спричинєных, наприклад, фарбов ці формов. Лем індивідуална скушеность контактованя з творами уменя може сформовати властный погляд як на творчость єднотливого автора, так і цілої епохи. То робить вопрос обєктивного баданя і высвітління різних аспектів малєваня, главно штудія постімпресіоністичного уменя, до якого, самособов, належить і творчость Ерделія, котре є дость проблематичнов заадов. Тот проблем сформулований і у Пола Сезанна, котрый поважовав, же єго уменя не підлігать штудію, затоже оно базує ся на емоціях. Вшытко того ся тыкать і творчости А. Ерделія.

Єдным із средств штудія творчости умельця є аналіза епохи, в якій він формовав ся. Конець XIX. – зачаток XX. ст. породив множество новых різних явів і теорій в уменю, а сформуловати ясны сполочны естетичны піріоріты того періоду нелегко. Наростаня індивідуалізму, який ся проявив у титанічных пробах особы підняти ся над горизонт общественной свідомости, запричинило vznik таких несподіваных поглядів на прекрасне, же іщі і днесь думкы

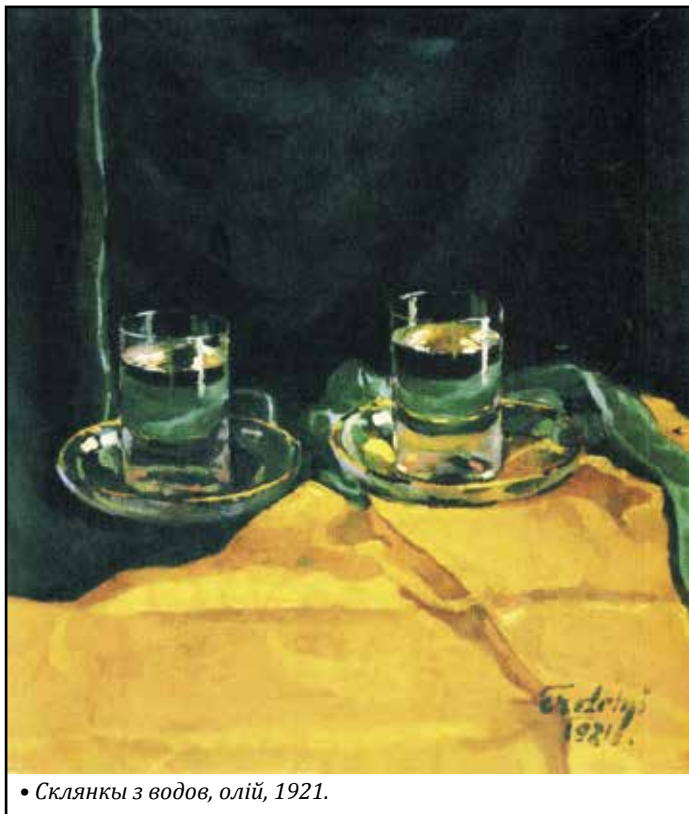
бадателів уменя на тоты процеси зіставають різны.

Кріза у думаню общества на кінцю XIX. – початку XX. сторіч мотивовала до глядана новых орьєнтірів. Ідеї обєктивной реальности поступно змінєвали ся підкресленов увагов ку внутрішньому жывоту особы, стимулюючи звекшованя субєктивности як у філософії, так і в уменю². То запричинило крізовы явы у гляданю умельської формы. Увага умельця переходить з глядана класічної формы, адаптованой ку новым культурным реаліям, што выголошовав, наприклад, німецький скульптор Гілдебранд, на одгаління глубокого обсягу у творі. А обсягом стають важны вопросы людського єствованя. Новы приступы ку творчости часто надобыли формы сімболічно-алєгорічны, што предпаладало не заспокоїня людських естетичных потреб, але скоріше вымагало духовны і розумовы напєтя. На зачатку XX. ст. такы прінціпы в уменю визнавав австрійський уменєзнатель Макс Дворжак, їх реалізація прошла за помочи новой лінії – експресіонізму.

Тоты процеси главно активізовали ся по першій світовій войні. Страх, запричинєный нелем невидимыма дотеперь жертвами, але і бурянєм ідеологічных прінціпів, породив хаос у сполочности. Ідеї позітівізму, популярны в Европі, главно, в Австро-Угорську почас другой половины XIX. ст., у многих мислителів і умельців стратила актуальность. Порозуміти ідеї, што рушають епохов, впливаючі на формованя умельських штілів, до істой міры мож за помочи штудія літературы ці історічных документів, але вникнути до души умельця, котрый є осамочєный у громадї людей, барз компліковано. Хоць по А. Ерделієви заховали ся діяры і рукописы романів, порозуміти єго енергію і емоції, вложєны до полотен, нелегко.

Адалберт Ерделі, народовшый ся у провінціалнім патріархалным оточіню австро-угорської імперії, за помочи своєї енергії і вытрывалости зміг нелем порозуміти европскому уменю, але і порозуміти складны процеси, які впливали на єго формованя на зачатку XX. ст. Уж почас мюнхєньского періоду (1922 – 1925) умельця заінтересовують не просто формалны средства новых умельських ліній, але скоріше глубинны проблемы людського єствованя, што притягло го до творчости. Такыма вникнутями до царства людських емоцій, думок і душевnych порывів стали єго романы, наприклад, „Dimon“, і повіданя, присвяченє „старому священникови“. Тоты рукописы інтерєсны нелем обсягом, який нерідко вызерать автобіографічным, але і формов єго будованя і ідеями, вложєныма до них. Форма творів – діалог, а основа композиції романів не є обсягова лінія, але ход розвитку ідей і думок сполубісідників о проблемах самопознаваня, любви, уменя і сполуодношіня чоловіка і світа.

Пробы познания людського єства, одзеркалены в записях, помагають приближити ся до порозуміння творчого снажіння умельця. Тяжко порозуміти, же єго малярськы полотна формовали ся не з того емоціалного і інтелектуалного пробуджіння, але демоштрують записы. Зато уж полотна мюнхєньского періоду, непозераючи на притомность у них істых прінціпів імпресіоністичного передаваня видженого, указують снажіння маляря не захопити нагодный момент, але найти в тій моменталности вічність. А. Ерделі ся снажить захопити

• Глянькы з водов, олій, 1921.

неповторный вираз кожного предмету ці особности, даючи композиціям зообіжіння і лаконічність. Хоць барз часто зообіжіння може привести до декоратівізму, што было чужде неспокійній натурі умелця, котра все была у процесі глядана. З той причіны зообіжіння форм у творах маляря є доповнена дінамізмом композиції. Зачінаючи од мюнхенського періоду до скоро кінця 1920-х років, тот дінамізм досягав главно посередництвом фарбы. Почас перебування у Франції (1929 – 1931) фаревна палета Ерделія стала ся лехшов, емоціональність проявляла ся в дінаміці коштування площіны образу і в експресії тягу штетця. Наісто, же праві внутрішня потреба маляря досягнути дінаміку і была причінов шырокого выужывання діагонали в ставбі композиції творів. То як структурална ось ся ставать інтегралнов частів портретів, пейзажів і докінця натурмортів.

Почас другой половини ХХ. ст. А. Ерделі був знамый шырокий публіці своїма пейзажами, міджі котрыма окремо ся выділюють коморны пейзажи з квітками – *Ірісы* (1945), *В саді* (1953), *В саді маляря* (1955).

Знамый російський малярь С. Герасимов на выставці в Москві був зауятый віртуозныма натурмортами, главно зображінєм склянок з водов, што дало причіну уменєзнателєві В. Павлови поважовати натурморт *Склянькы з водов* (1921, репродукція у статі) за єден з етаповых³. Зато, позераючи на ранній період творчости Ерделія, видиме у нєго велику увагу ку чоловікови. Ці то іщі штудійный *Портрет матери* (1914), намалєваний такой по скінчіню Будапештської акамедії уменя, ці уж роботы, намалєваны в Мюнхені і по нїм: *Старый* (1924), *Портрет отца* (1926, репродукція у статі) – чоловік є єдным із главных обєктів єго уменя. Не зменшуючі вагу інших жанрів, якыма ся занимав майстер, мусиме зазначіти окрему актуальность портрету про творчость А. Ерделія, што ся підтверджує роздумами в єго романах. У портретах видиме не пробы передати реалность, але снажіння спознати єдну з найвекших загад світа – чоловіка. Маляря інтересує в першім ряді сілуета, постава, гесто, што одгалюють характер портретованого. В тім ключі він докінця малєвану країну формує як „портрет природы”. Але

про порозуміння внутрішнєго світа іншой особы треба обсягнути в першім ряюді свій властный, о што умелець ся і снажыть зробити в романах і автопортретах, намалєвынах у 1924 році. (Нажаль, тоты суть знамы лем з чорно-білых фотографій, наліплених до діярів самым автором.)

Знаме є полотно, де Ерделі зобразив ся у параднім анцугу при клавирі і малярськїм стоянї, што, видно, одкрывать єго ідеї (написаны тыж у єднім з романів) о мудрости і чістоті зображованя світа, доступны людському познанню через законы семох фарєб спектра, семох нот, семох днів. А зарівно поважує умелець, же до тых семох звуків і фарєб чоловік зо своєв культуров зачав глядати півтоны, тым самым буряючи божественну гармонію. Зато єдну з головных задач умелця Адалберт Ерделі видить у приближіню до первістной чістоты і непосредности.

Іншый автопортрет – то шыковно намалєвана тварь юнака з піднятов руков, што акбы одкрывать фундамент умелця – глядати і творити. Але умелця інтересує не творчость про підтверджіння властного „я” за будь-яку ціну, але творчость о приближіню ку гєніалному Творцєві, який про Ерделія все зіставав недосяжним ідеалом доконалости. Ненагодов матеріалный світ він аналізує через фарбу, а у фарбі видить выяв „Найвысшого умелця”, также без створеной Ним матерії не могло бы єствовати і уменя. Нажаль, зістають незнамы творы, намалєваны умелцєм до 1923 року і представлены на єго персональний выставці у „Скляняному палаці” у Мюнхені. Даяку представу о манері малєваня дають портреты 1924 року, знамы з чорно-білых фотографій. Міджі нима *Портрет Юрінека*, редактора новинок „Augsburger Abendzeitung”, *Дівка Юрінека*, два портреты, названы *Е. Т.*, а тыж *Г. Рот*, *Гофман*. Тоты творы і ряд пейзажів, наприклад *Кенігштрассе* (1924), одгалюють перед нами надміру майстровского маляря, котрый леко овладать средства фарєб. Полотно *Мюнхенський парк* демонструє снажіння найти єдноту міджі зообіжінєм фарбы і формы, але умелець іщі не досяг той органічної єдноты формы і обсягу, котра обявить

• Портрет отца, олій, 1926.

• Портрет єпископа Василя Токача, олій, 1927.

ся пізніше. Твори, намалювані уж по Мюнхені, дають представу о манері рукопису і полотен 1924 року. Гей, *Портрет єпископа Василя Токача* (1927, репродукція у статі), *Молода умелкыня* (1928), *Циганкы* (1928) характеризують ся великым майстровскым ремеслом і легкостев у оволодіню фарбы, котру малярь розкладать зообщеныма великыма масами, а звязаность фарб є підкреслена рукописным тягом штетця.

Про емоціоналну натуру умельця основов умельської виразности все была фарба, з котров малярь експериментовав цілий свій живот, доводячі виразовы можности фарбы в переданю індивідуалных емоцій до несподіваних нюансів. Ток часу, який змінював ситуацію у світі, а з нєв і переживаня умельця як реакцію на тоты зміны, ай приніс дивну колористичну різnorodость полотен у творчости Адалберта Ерделія в тім часі. В єднім припаді він выужывать надміру выгяданы сыроваты сполуодношїня, на іншых полотнах видиме формованя колориту при акцентованю рудых фарб, а попри тім выбухують абсолютно одкрыты фарбны споїня, які нерідко шоковали позерателя. Непозераючи на то, же А. Ерделі докінця в єднім часі є барз різным, можеме зробити і даякы зообщїня. Наприклад, по Мюнхені він часто робить з рукописным тягом штетця із выужытєм значных тоналных перепадів фарбы, по Франції малярь зачінає выужывати розріджену фарбу, через котру просвітять саме полотно, знижуючі напята фарбного і тоналного звучаня, а попри тім про звышїня емоціонального напята твору выужывать отворену фарбу, нерідко підкреслену лінієв.

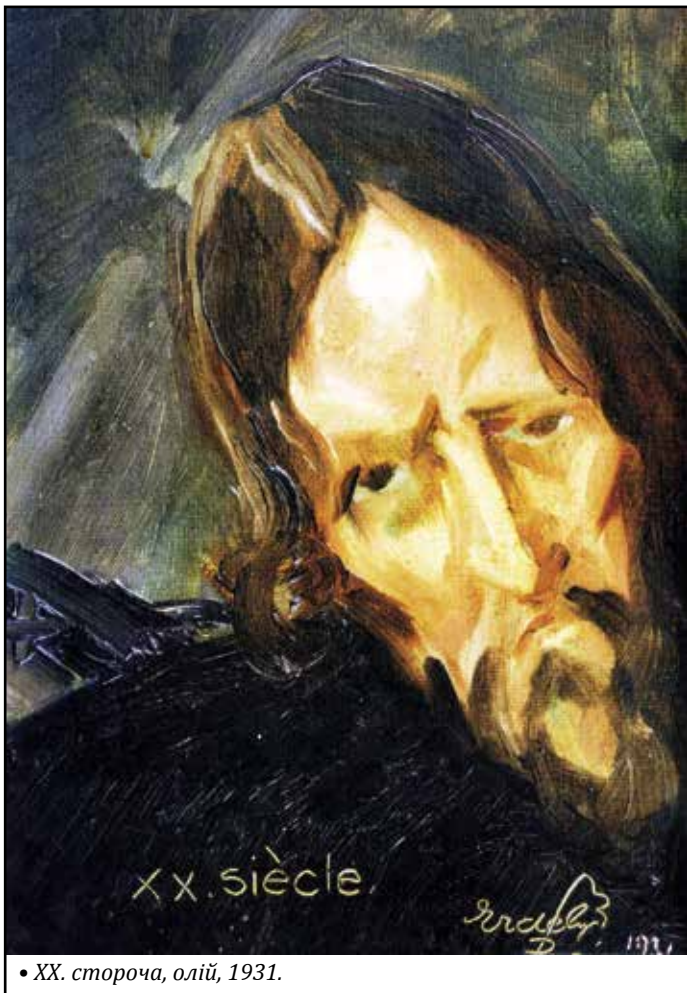
Перебиваня у Франції было про умельця прекраснов нагодов спознати ся з новотами,

котры занимали все векше місце у творчости європейскых малярів. Але Ерделі, зауятый Мюнхеном, до вшыткого іншого ставав ся скептічно, з недовіров, зато отвореность єго души давала можности чути язык мальбы, сполузвучну з тым часом. Также Франція принесла умелцєви одгалїня у єго умельцкым гляданю. Досправды, же єднов із доріг, котрыма малярь приближыв ся до пізнаня нового виразового языка в малєваню, стала і творчость П. Сезанна, на чім акцентоваля увагу дакотры уменїзнателї⁴. Але важно підкреслити, же вплив великого Француза не став паралізов про молодого умельця, але приспів ку глибокій аналізі і штудія методы Сезанна. То указують полотна, датованы у французкым періоді *Перед бурєв* (1930) і *Затока* (1930 – 1931), почас малєваня котрых умельця інтересує главно вопрос колориту. У крайномальбі *Перед бурєв* выужываня бурых фарб, тіпичных про етуды *Гаржї-лес* (1930) і *Пейзаж з ріков* (1930, репродукція в статі), змінює ся на активный синє-зелений колорит, але знаменита сезановска „конштруктивна мальба“ ту ся не видить. Плїнулы лінії на полотні, активный тяг штетця і переплїтаня плям свідчить о снажїню штудовати і усвідомити собі прїнципы маєстра. Аналізуючі колорит композиції *Перед бурєв* (1930) і зображїня країны у творі *Пейзаж з ріков* (1930), можеме дійти к результату, же і полотно *Затока* з выходной Словакії є з того часу.

Далше заінтересованя ся творчов манїров П. Сезанна активїзує ся в половині 1930-х років, коли А. Ерделі все частіше выужывать підкесліня плямы контуров, наприклад в образах *Циганкы* (1934), *Оголена*, *Бїля монастырьской стїны*, датованы тыж половинов 30-х років. Але нелем французскый і такой пофранцузскый періоды характеризують ся впливом ідей Сезанна, ним позначены докінця 1940-ы роки, наприклад *Ужгородський замок. Резіденція єпископа* і *Жупанат*, датованы 1942 роком. То не поверхне наслідованя манїры, але снажїня освоїти сі новы прїнципы переданя властных переживань і ідей. Докінця выужываня лінії в єднім припаді буде подобне на Француза, а в іншых припадах оно перетворює ся на скоро паралелны тягы, котры підкреслюють, наприклад, стромы. То давать причїну розберати творчость Адалберта Ерделія в контексті гляданя новых виразовых средств, зачатых П. Сезанном, який

• Пейзаж із ріков, олій, 1930.

• XX. стороча, олій, 1931.

быв єдним із закладателів модерного витварного уменя в Европі.

Портрет як одзеркаліня внутра зображаного не страить актуальность у творчости умельця і у Франції, де в оточіню умельцької колонії Гаржілес він здобув узнаня єго ремесла у тім жанрі. По намалєваню портрету белгійского банкера Дені А. Ерделі дістав за роботу пять тисяч франків і здобув почливість цілої умельцької колонії. Говорячі праві о тім творі, він називать себе портретістом подля фаху. Про способность умельця почас перебування у Франції свідчать єго роботи **Андерс Остерлінд** (1930) і **Автопортрет** (1930, репродукція в статі). У них попри легкости русунка і доброго тягу штетцєм обявлять ся якась оксамітовость фарбы, а композиція набываєть векшого зообшчїня. Мож поважовати, же жанер портрету став про маляря самобытним знаком часу, через який він ся снажыть пізнати цілый світ, главно епоху, в котрій было му дано жыти.

Праві в чоловікови Адалберт Ерделі способный відіти вшыткы біды і нещастя Землі, о чім свідчать єго записы у паріжскім діярі 24. августа 1930 року: „Я не політік, але чую, же кров людська наказена, а тых пару років є лем моментом у пулзі...“⁵. Глубоке глядана образу, який бы був здатный одкрити основу епохи, нашов своє одзеркаліня і в композиції **XX. стороча** (репродукція в статі), датована 1931 роком. Ту з мінімалныма средствами умелець знав захопити і пулсацію часу, і глубинны културны, і історичны моменты Европы. Полотно, непозераючи на єго незначны розміры, мож поважовати єдним із знаковых у творчости маляря, што збачів і Григорій Островский, роблячий над книгов, присвяченых 100-річю од дня народжіння А. Ерделія⁶.

Найсвітліша часть композиції – жалостна тварь Хріста – дакус посунута од центра полотна. Переданя темных рудых фарб образного поля

– то самобытны знакы новой doby в Европі. В порівнянню з іконов Спаса Нерукотворного, де Хрістос занимаєть централну часть, як і у свідомости чоловіка середнєвіча, у композиції **XX. стороча** тварь Хріста посунута до периферії. Ці не пробы новых ідеологій, што опанововали величезны масы людей, предпкладав ту маляр, тадь така възбура, яка была у XX. ст., історія не знала. В тім періоді, кідь у свідомости многих Европанів стала актуалнов „смерть богів“, А. Ерделі створює в образі Спасителя проникливого судцю, котрый видить нелем чоловіка, але і то, што го чекать. Образ Хріста про умельця надміру живый і актуальный, тадь то внутрішній світ маляря, што підтверджують слова: „*Его око – мое*“, повідженны ним о творі **XX. стороча**.

Живый розговор з Богом, напятий діалог і докінця сперечаня з Ним, указують на глубоке емоціональне глядана Бога у світі і в собі. О тім свідчить запис у Паріжу 18. августа 1930 року: „*Боже!.. Ты знаш, кільки раз єм плів із невидимых ниток Твій образ, кільки раз я глядав у траві на луці, у квітках, пейзажах Твій портрет, а, можно, я все лем Тебе і малєвав... Мої лінії были дорогами до Тебе. Мої фарбы? Они ся Тобі тішыли, вічно Тебе глядали і, можно, зато стали такы смутны...*“⁷. Тоты слова прекрасно демонструють принцип образного думаня маляря при створені полотна **XX. стороча**. Створіння композиції, в основі котрой положена строга тварь Хріста, запричинене у значній мірі і тым, што малярь выростав у краю, де церьков зогравала в уменю домінуючу роль почас сторіч, формуючі істы стереотіпы думаня і приниманя світа Закарпатців. То підтверджують і єго слова о роботі над образом: „... я малєвав і при тім постив і молив ся“, як даколи іконописці. Докінця своему твору він приправив судьбу іконы, подаровавши єй владикови Пертрови Гебеєви про єпископску капличку в Ужгороді.

О цілено напямне глядана образу свідчить недатована шкіца із зображінєм шістєх Хрістовых тварей. Легко нанесены на полотно різны тіпы, зачінаючи од твари, іншпированого закарпатським сакралным малярством, і завершуючі зообшчїнями гоґенівского **Жовтого Хріста**. Але нелем формална штілова рознородость інтересує умельця, але і внутрішній емоціональний став образу, одгалений через выразы тварей – од умиротворіння і повной довіры ку смертельному стражданю. Праві верхне зображіння нахыленой направо головы з выразом сочувствія і жалю ку чоловікови „прогресу“ стане сімболом нового, іщі не пізаного стороча. То давать причину датовати і саму шкіцу до 1930 – 1931 років.

Література:

- 1 Изворинъ А.: Сучаснѣ руськѣ малярї // *Зоря – Hajnal: Часописѣ Подкарпатского Общества Наукѣ*. 1943. Рочникѣ III, чїсло 1 – 4, с. 260.
- 2 Арсланов В. Г.: История западного искусствознания XX века. *Академический Проект*, 2003.
- 3 Альберт Ерделі: Альбом. (Вступна статья і зоставліня В. П. Павлова). Киев.: *Мистецтво*, 1972, с. 5.
- 4 Островский Г.: Адалъберт Михайлович Эрдели. Москва: *Сов. художник*, 1966, с. 33.
- 5 Ерделі А.: Паризькый щоденник: *Рукопис*, 1930.
- 6 Адалъберт Ерделі (Зоставителі: О. В., Л. І. Біксей; Вступ статі Г. С. Островського. Ужгород: *Карпати*, 1992, с. 44.
- 7 Ерделі А.: Паризький щоденник: *Рукопис*, 1930.

Жрїдло:

ADALBERT ERDELYI / АДАЛЬБЕРТ ЕРДЕЛІ. Автор-зоставитель: Антон Ковач. Ужгород: „Видавництво Олександри Гаркуш“, 2007, 380 с.

Переклад із українського языка до русинського на Словакій:
Александр Зозуляк. (Закінчіня в далшій чїслі).

РУСИНЬСКИЙ ЯЗЫК В МАСМЕДИАЛНІЙ СФЕРІ

(Выступ на IV. Міджінароднім конгресі русиньского языка, Пряшівска універзіта в Пряшові, 23. – 25. септембра 2015.)

Abstract

In this article, we would like to show the positive side of the use of the Internet, which enables us to quickly share information not only of political or historical natures, but the language, as well. It is the Internet that covers almost all spheres of language and gives us the opportunity for daily contact with Rusyns in different countries. In this article, we will focus on the most important aspects of the use of the Ruthenian language on the Internet.

Язык народа – то є ёго історична памнять, матеріалізована у слові. Тысячолітня духовна култура, жылот народа самобытно і неповторливо проявляє ся у языку, у ёго устной і писемной формах, у памятниках вшеляких жанрів. А то значить, же култура языка, култура слова презентує нерозрывный контакт многих поколінь. Материнський язык – то душа нації, майпервішый і майочевидный її выяв. У языку і через язык выявляють ся такі майважні особистости і рисы, як націонална психологія, характер народа, склад ёго думаня, самобытна неповторливість уміельской творчости, моралный стан і духовность.

Дякуючи свойй своякой екзотичности, днесь Русинський язык представляє інтерес не лем подля изглядователів славянських або малых языків, а й для, мож уповісти, доста широкого круга консументів інтернета. На сесе укаже і тот факт, же на сайті вольной енциклопедії Вікіпедія указаня на термін *русинський язык* потовмачено на 63 чужеземных языка. Серед них є і удмурський, кітайський, каталанський, айзербаджанський, осетинський і т. д.¹

Язык – то є способ комунікованя у духовному і практичному жылоті людей, котрый презентує собов сістему знаків для передачі, прийманя і хоснованя інформації. Він є способом, або знарядом комунікованя меджі людьми. Людський язык як способ комунікації є природный і многофункціональный феномен. У комунікації проявляють ся всі ёго функції. Мож выділити такі функції языка:

- комунікатівна (або *функція бесідованя*) — основна функція языка, хоснованя языка подля передачі інформації;
- конструктивна (або *мыслеформиющая функция*) — передача інформації і її храніння;
- когнітивна (або *аккумулятивная функция*) — формованя мышлїня індівіда і сполочности;
- емоціонально-експресивна функція — высловлїня чутя, емоцій;
- метаязыкова (або *металингвистичная функция*) — розъясненя способами языка самого языка;
- ідеологічна функція — хоснованя того, або иншакого языка або тіпа писемности подля высловлїня ідеологічного первенства. Напримір, такий язык, котрый хоснує ся главно не подля бесідованя, а як кваліта символа державности. Хоснованя традиційных сістем письма часто воспринимает ся як културна контінуальность, а переход на латиніку — як модернізаторство.
- номінатівна (або *назывная функция*) — язык называть вшелякі объекты;
- денотатівна, репрезентатівна функція — орьєнтація на адресат;
- конатівна функція — передача інформації, представлїня її;

Масова комунікація є майширшым понятям, а понятя масмедія являє ся ёго частю. Способы массовой інформації – сесе сістема комунікації візуальной, словесной, звуковой інформації по принципі широкоемітованого канала, котра убхоплює масову аудиторію і має періодичну форму бытованя. Ку видам массовой інформації припадають:

- Печатны виданя (журналы, календарі (алманахы) і новинки)
- Електронны способы (Інтернет-выданя, радіо, телевізія)

Русиньскы печатны виданя мають свою історію, про них не раз ся говорило і писало ся. Маєме доста обширну інформацію як за стары, так і за новы журналы, календарі (алманахы) і новинки в «Енциклопедії історії култури Карпатських русинів».² Коло сёго од 1989 рока маєме вже два тома «Бібліографії русиньскоязычных выдань» 1989-2004 і 2005-2014 рр., у котрых за категоріями сістематізованы русиньскоязычны публікації.³ Суть і курты обзорны статі о русиньских выданях. Так, наприклад, Валерій Падяк у свойй статі «Карпоторусинська література в епоху третього народного возрождения» перераховує вшиткы майважны печатны виданя, окрема выдань Сербії і Хорватії, што ся зачали выдавати у послідны роки.⁴ Доста остру критіку на язык русиньских выдань дав пан Павел Роберт Магочій у статі «Задачі III. Міджінародного конгресу русиньского языка», котра появила ся у зборнику «Русинський язык меджі двома конгресами»⁵, де, попри критичных замітках, котрі ся тычуть хоснованя у выданях не лем кіріліці а й латиніки, він упоминать і про хоснованя русиньского языка

в інтернеті. Про себе він пише так: «Перший конгрес русинського языка выголосив кіріліцю за русинський алфавіт, але дакотры публікації в русинськым языку выходять в латиніці. Тому тенденцію найчастіше видно в релігійных виданнях Грекокатолицької церкви в Словакії. Латиніка є важна окреме при хоснованю в Інтернеті, який цілім не є приязно нахылений азбуці. Сучасны назвы в електронічній пошті суть абсолютнов мішанинов кірілічных букв з транслітерованым польськым, словенськым або мадярьськым варіантом латиніки, або, в припаді України, варіантом сістемы Бібліотеки Конгресу США. Курто повіджено, в сучасній електронічній пошті панує орфографічний хаос, і зато языковы «проектанты» бы мали выробити єднотну сістему транслітерації русинського языка латиніков».⁶

Прошло 8 років від III. Меджінародного конгресу русинського языка. Бесідуячи про русинський язык в масмедіальній сфері ми маємо говорити не лем про печатны русинськы видання, т.е. про журнали, алманахи (календарі) і новинки, айбо маємо зазначити и важность хоснованя електронных способов массовой інформації, т.е. хоснованя інтернета. Нашов цілів буде не вирішення проблеми граматічного хаоса, не критика на хоснованя варіантів русинської граматіки в інтернеті. Днесь маємо бесідувати про ту позитивну сторону хоснованя інтернета, котра дає нам можливість скоро обмінювати ся інформаціов не лем політичного або історічного характера, але й языкового тіж. Бо якраз інтернет убоплює майже всі сфери хоснованя языка і дає нам можливість каждоденно контактувати из Русинами вшелияких держав. У статі висвітлять ся майважны моменти хоснованя русинського языка в інтернеті.

Поява персональних комп'ютерів существенно поліпшило зв'язь меджі людьми, скурчило часові затрати на передачу інформації. Кедь давно подля передачі інформації требало значно більше часу, то тепер себе мож зробити за рахованы секунды. Из ушитких главных добытків у розвої способов массовой комунікації є інтернет. Днесь інтернет относить ся до пятого етапа технологічного розвою людства.⁷ До специфіки інтернета входить застачаня великой кількості інформації, через способы комунікацій, таких як електронна пошта, вшилиякы сайты, регіональны, глобалны і локальны мережі зв'язи.

Практично такой нараз після появи, інтернет став хосновати ся як жерело інформації, і такой як способ массовой комунікації. Традиційні способы перейшли на сторінки інтернета і мають свої сайты у світовій мережі. Дякуючи сему, перед нами простерає ся широкий спектр языковых комунікативных сістем, таких як словесна, писемна, візуална, звукова.

Первый русинський веб-сайт в інтернеті з'явив ся у 1985 році⁸. Присутность Русинів в інтернеті має кілька основных форм:

- порталы, де мож дістати загальну інформацію о Русинах: <http://karpatalja.narod.ru/>, <http://www.rusyn.com/>, <http://www.everyculture.com/multi/Bu-Dr/Carpatho-Rusyn-Americans.html>, <http://www.ruskeslovo.com/> і др.
- головны сторінки окремых русинських організацій: <http://www.rusynacademy.sk/rusynski/rusynacademy5.html>, <http://www.rusynworldcongress.org/>, і др.
- персональні головні сторінки: <http://www.padyak.com/news.aspx>, <http://petrovtsiy.jimdo.com/>, і др.
- дискусійні форуми:
 - популярні: <http://www.facebook.com/>, і др.
 - научні: <http://www.academia.edu/>, і др.
 - сторінки книжних продукцій, видань (язык/красна і наукова література): <http://www.ruwega.com/>, <http://www.molody.rusyny.org/slovník/>, і др.

<http://www.molody.rusyny.org/slovník/>, і др.

• масмедіальні портали (новинки/радіо/телевізія): <http://rusynmedia.org/>, <http://www.rusynmedia.org/consortium/>, <http://www.lem.fm/>, і др.

Нині в інтернеті мож такой нараз ознакомити ся из майсвіжымы русинськымы новинками, дістати не лем інформацію про акції або жывот Русинів з других держав, айбо і слідити за змінами языковых норм, хоснованям лексики⁹. Што ся тыче академічного хоснованя русинського языка, то туй треба отмітити сайт <http://www.rusynacademy.sk> Академії русинської культури в Словенській республіці, де представлені практично всі види писемных, печатных способов комунікації в інтернеті. Сайт фунгує на русинському, словенському і англійському языках. Пиля вшелиякой інтересной інформації, туй суть і лінкы часописів та й новинок з 2005 рока до днесь. Треба отмітити дуже хосенное зачинання редакції Народны новинки, а то – публікованя у 2013 – 2014 роках рубрікы *языкова конзультація*, де майширший круг читателів мав можливість ознакомити ся из нормами і змінами русинського языка на Словенську (http://www.rusynacademy.sk/image/nn_01-2014.pdf, www.rusynacademy.sk/image/nn_11-2013.pdf), што є тоже своєріднов комунікаціов меджі лінгвістами і хосновачами. Такой на сему сайті подля спеціалістів-изгядователів суть майглубокі публікації, котрі ся тычуть проблематики русинського языка. Попри сего туй мож ознакомити ся из книжковов продукціов, як из красной і науковий літературы, так і з учебниками русинського языка.

Кедь бесідувати о печатных способах комунікації в інтернеті, то мож бы было говорити іщі за многы сайты, айбо у статі ся спереме іщі лем на два. Первый – то Русинська Веб-книга <http://www.ruwega.com> – сайт о літературі і языку, котрый ушорює Ігорь Керча. Він створений подля вольного доступа заінтересованых до русинської літературы, поднятия її уровня і розвоия языка. Туй зберає ся бібліотека русинських книг, книг о русинській літературі і языку, доступных в електронному форматі і задарь. Тым способом операторы сайта хочуть перекопати тяжку економічну сітуацію, котра гамує розвой русинської літературы. Кличуть русинських авторів, молодых і зрілых, што уже выдали свої книги або мають свої достойны творы, но не мають грошей на їх публікацію, жебы подали і появили їх в електронном форматі і выставити в бібліотеці Русинська Веб-книга. На сему сайті мож найти інтересну інформацію за книжны видання, важны даты в історії, познакомити ся з творами писателів, і статейными матеріалами. Попри книг, на сайті є доста много старых і новых словників, котрі мож такой нараз стерхати.

Другый – то є <http://www.academia.edu> – себе платформа про ученых, обы обмінювати ся научными роботами. Міссія акції заключає ся в ускорені світових изгядовань. Учені хоснують сайт academia.edu обы поділити ся результатами своїх изгядовань, моніторинга глубокого аналізу выводів своїх изгядовань, котрым они слідуєть. Сайт academia.edu хоснують більше, ги 36 міліонів унікальных навщивителів у місяць. Туй доста много русинських изгядователів і научників, котрі не лем публікують свої статі, дають хосенну інформацію, а й выставляють архівні матеріалы та Інтернет-верзії вшелияких видань. Хосенность сего сайту іщі і в тому, же туй ми маємо можливість єден з другим, або з другими изгядователями дішкутовати на вшелиякы темы, што ся тычуть русинського языка і літературы.

Інформація, а удповідно, і комунікація в інтернеті може быти:

- *формална або офіціальна*, опреділяє ся політиков, правилами, інструкціями конкретной організації або іншти-

туції і фунгує по формальним каналам. Наприклад, <http://www.rusynacademy.sk/>, <http://www.academia.edu>, чи, наприклад сайт Світового Конгреса Русинів-Руснаків-Лемків <http://www.rusynworldcongress.org>, або сайт молодих Русинів <http://www.molody.rusyny.org>. Також маємо і сайти вищих шкіл: факультета русиністики в університеті у Новому Саді http://www.ff.uns.ac.rs/fakultet/odseci/fakultet_odseci_rusnistika.html і Інститута русинського языка і культури у Пряшіві <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/institut-fakulty/>

• *неформална*, котра не придержує ся всецільним правилам і фунгує согласно встановленим у системі особистих ставлень єдного до другого. Наприклад, майпопулярний портал, котрий хоснують Русини – <https://www.facebook.com>.

У неформальному контексті хосновання світової мережі на порталі facebook поуживає ся *практичне хосновання русинського языка*. Майактивні учасники сайту – то Русини зоз Словенська, Сербії, Горватії і України. Туй фунгує більш ги 26 русинських груп, а то: Rusnáci na fejsbuku. Kol'ko nás v skutočnosti je?, КАРПАТО-РУСИНЫ (ЗАКАРПАТТЯ ЗАКАРПАТЦІ), Республика Подкарпатская Русь - Subcarpathian Rus - Podkarpatska Rus 843, Rusyn Graphic Design / Русинський Графічний Дизайн, rusyn fm / русин фм, Rusyn.sk, Русини Протів „руського Міра” – Закарпаття, Rusíni Rusnáci, Rusinija – Русиния, Руснаци у Новим Садзе / Русини у Новом Саду / Rusyn in Novi Sad, Rusnáci/Rusini/Rusiny/Ruthenen/Ruthen/Rusin/Carpatho-Rusyn, Одделене за русинистику - Odsek za rusinistiku, Rusnáci/ Русини/Русини/Ruthenen, Товаришын Лемків (Stowarzyszenie Łemków), Русиния Подкарпатская Русь, Лемки / Лемки / Lemkovia / Łemkowie / Lemkos /, Lemky Lemkyni, Мы зме Лемки а не «лемки» ци «лемки», МЛАДИ РУСНАЦИ, Руснаци з карпатох, Šitke Rusnaci, Vychodňare Aj Rusnaci, Rusnaci Dopredu, Rusyn Art, Rusyn Memes, Русини Creatives і др.

Якраз на сему порталі майчаще мож ся стріти из спонтанной комунікаціов. Попри сего якраз сеся спонтанна дішпута або реакція на якісь окремі теми, котра, мож уповісти, є живим языком носителів русинського языка, може послужити і даяким отвѣтам на вопросы або такой выводам по лінгвістів, котрі глядають путь норматизації языка.

Практичне хосновання языка включає:

- *активний словарь*, т.е. слова, котрыми особа хоснує ся подля выражіння своїх думок у контакті з другими людьми;
- *пассивный словарь*, т.е. слова, котрі людина розуміє коли чує або читать, айбо рідко активізує.

Так як на порталі facebook каждоденно проходить комунікація меджі Русинами из вшеляких держав, то туй маєме широкую палітру хосновання не лем варіантів русинського языка, а й активного словаря носителів аутентичной русинської бесіды конкретных варіантів.

Чи заважає Русинам вшелякость варіантів русинського языка, а даколи і комунікація на чужеземных языках? Туй сміло мож уповісти, же нїт. Из такими примірами майчаще мож зустріти ся на порталі facebook. Наприклад:

• комунікація на разных славянських языках:

А. Jaki prekrasni tot maljunok so sce dostali na darunok!

Б. И я коментаровал, накардзи сом го видзел, же ма и фантастичну композицию и же є першокласно виробени.

Або:

А. Vredni sce sicki kolo podmurjovanja cerkvi. Naj Vas sickih Boh blahoslovi i storiceju vinahradzi za Vas trud i pozertvovanje SLAVA ISUSU HRISTU!

Б. НА ВИКИ СЛАВА!

• комунікація на єдному языку айбо з хоснованям латиніки і кіриліки водночас:

А. (...) ty lemkyjnija chy Ukrainka?

Б. Прекрасное фото!

В. super, d'akujem

Г. Ценно!

• комунікація на русинському і чужеземных языках:

А. Барз красні дякую вшыткым, котры ня памятали і написали шумны жычїня почас моїх народенин. Боже заплат!

Б. Барз красні пишеш по-русиниски!

В. Nie ma za co!

Г. No clue what this says but assume it's related to your birthday

Д. (...), I'm no Rusyn language expert, but I think I beat Facebook's Bing translator. It "translates" your message of thanks thus: "Barz krasni thank všytkym, kotry Nya pamâtali and wrote šumny žyčnâ počas my narodenin. God zaplat!" Well, it got "thank," "and wrote," "my," and "God!" I guess they're still working the bugs out of the Bing Rusyn-to-English translator... smile hangulatjel

А. That's pretty impressive. It should have the rest figured out by the time Rusyn is extinct! wink hangulatjel (not that Google Translate is much better)

А. Єм годен прочитати

В інтернеті русинський язык презентований не лем у писемній, але і у звуковій формі. У майбільшому у світі справочнику выгваряня, або выслова Forvo <http://hu.forvo.com/languages/rue/> мож найти міліоны слов артікульованы і высловлены автохтонными носителями на вшеляких языках і на русинському тіж. Як ідея Forvo виник у 2007 році, а у мережі проект є из януара 2008 рока. Лем через рік фунговання Forvo став самой великой базой выгваряня, або выслова у світі. Сайт приналежить Forvo Media SL (Іспанія, город Сан-Себастьян). Слова, котрі суть на сему сайті мож прослухати і дістати інформацію про особу, котра выгварила сесе слово. Коло сего хосновач словаря, після реєстрації, може і сам записати тіж слова на свому варіанті.

Звукову систему комунікації в інтернеті презентують русиньскы Интернет-радіо і Интернет-телевізія. Наприклад, у світової мережі мож знайти многы русиньскы сайты, де мож побзерати або послухати радіо і телевізійны передачі, такі як: радіо <http://vesti.ruthenpress.info/index.php/staticke-stranice/radio-novi-sad.html>, або телевізія у Сербії і у Мадярську : <http://rtv.rs/rsn/>. Майновий сайт, котрий за послідны два roky має майвелику популярность меджі Русинами, то є радіо Лем.fm <http://www.lem.fm/pro-nashe-radiyo>. На порталі Лем.fm каждый може найти дашто для себе, туй суть історичны, языкознавчы, церковны, музичны програмы, є публіцистика, суть бесіды, дискусії, репортажі і велє реляцій і трансмісій зо вшыткых важных, та і менше важных подій. Хоснуючы мобільну студію, на IV. Меджінародному Конгресі Русинського языка, редакторы радіо вели полну реляцію наживо, робили репортажі з делегатами і учасниками акції, котру такой нараз мож было побзерати і послухати в інтернеті. А то є первинна функція масмедіи, котра убхоплює масову аудиторію і передає інофрмацію для і о Русинах світу.

ПОЗНАЧКЫ

1. Позерай: Сайт вольной енциклопедії Вікіпедія: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA
2. Позерай: МАГОЧІЙ Павел Роберт, ПОП, Іван. (2010) Енциклопедія історії культури Карпатських русинів. Ужгород, видавництво В. Падяка.
3. ІЛЬЧЕНКО, Лариса. (2007) Бібліографія русинськоязычных видань: 1989 – 2004. Ужгород, видавательство В. Падяка, с.1-86.
4. ІЛЬЧЕНКО, Лариса, ПАДЯК, Валерій. (2015) Бібліографія русинськоязычных видань: 2005 – 2014. Ужгород, видавательство В. Падяка, с.1-110.

Позерай: ПАДЯК, Валерій. (2010) Карпоторусин-

ська література в епоху третього народного відродження. In: Русинський списований язык на Словенську 1995–2010 і сучасна русинська література. Збірник рефератів з наукового семінара з міжнародних участів 2. грудня 2010, Пряшів, с. 56–68.

5. Позерай: МАГОЧІЙ, Павел Роберт. (2008) Задачі III. Меджнародного конгресу русинського языка. In Русинський язык меджі двома конгресами. In: Збірник рефератів з III. Меджнародного конгресу русинського языка, Краків, 13.-16.9.2007, с. 8–14.
6. Там же, с. 12.
7. Перві чотыри етапи – се обробка енергії воды, парова енергія, електрика і електроніка.
8. Про перві русинськы веб-сайты позерай: ПОЖУН, Брайан Дж. *Интернет*. In: МАГОЧІЙ Павел Роберт, ПОП, Иван. (2010) *Енциклопедія історії культури Карпатських русинів*. Ужгород, видавництво В. Падяка, с. 254–258.
9. Майполный указовач русинських порталів позерай на сайті Молоды. Русины. <http://www.molody.rusyny.org/instituciji/organizaciji-zahranica/>

ЛІТЕРАТУРА

ІЛЬЧЕНКО, Лариса. (2007) *Бібліографія русинськых выдань: 1989 – 2004*. Ужгород, видавтелство В. Падяка, ISBN 978-966-387-010-6, с.1-86.

ІЛЬЧЕНКО, Лариса, ПАДЯК, Валерій. (2015) *Бібліографія русинськых выдань: 2005 – 2014*. Ужгород, видавтелство В. Падяка, ISBN 978-966-387-100-4, с.1-110.

МАГОЧІЙ, Павел Роберт. (2008) Задачі III. Меджнародного конгресу русинського языка. In Русинський язык меджі двома конгресами. In: *Збірник рефератів з III. Меджнародного конгресу русинського языка, Краків, 13.-16.9.2007*. Редактор Анна Плішкова. Світовий конгрес русинів Інститут русинського языка і культури Пряшівської університи в Пряшові, ISBN 978-80-8068-896-7, с. 8–14.

МАГОЧІЙ, Павел Роберт, ПОП, Иван. (2010) *Енциклопедія історії культури Карпатських русинів*. Ужгород, видавництво В. Падяка, ISBN 978-966-387-044-1.

ПАДЯК, Валерій. (2010) Карпоторусинська література в епоху третьо-

го народного відродження. In: *Русинський списований язык на Словенську 1995–2010 і сучасна русинська література*. Збірник рефератів з наукового семінара з міжнародних участів 2. грудня 2010, Пряшів. Редактор Анна Плішкова. Пряшівська університи в Пряшові Інститут русинського языка і культури, ISBN 978-80-555-0297-7, с. 56–68.

ЕЛЕКТРОННІ ЖЕРЕЛА

<http://ru.wikipedia.org/wiki>
<http://karpatalja.narod.ru>
<http://www.rusyn.com>
<http://www.everyculture.com>
<http://www.ruskeslovo.com>
<http://www.rusynacademy.sk>
<http://www.rusynworldcongress.org>
<http://www.padyak.com>
<http://petrovtsiy.jimdo.com>
<http://www.facebook.com>
<http://www.academia.edu>
<http://www.ruwega.com>
<http://rusynmedia.org>
<http://www.rusynmedia.org>
<http://www.lem.fm>
<http://www.ruwega.com>
<http://www.rusynworldcongress.org>
<http://www.ff.uns.ac.rs>
<http://www.unipo.sk>
<https://www.facebook.com>
<http://hu.forvo.com>
<http://vesti.ruthenpress.info>
<http://rtv.rs/rsn/>

(Публіковане в оригіналі – мадярським варіанті русинського языка.)

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Педагогічна університи, Краків, Польско

СУЧАСНИЙ РУСИНЬСЬКИЙ ЯЗЫК В КРАСНІЙ І НАУЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (2)

(Выступ на IV. Міджнароднім конгресі русинського языка, Пряшівска університи в Пряшові, 23. – 25. септембра 2015.)

(Продовжіня з попереднього числа.)

3. Зворячий символічне універсум, спільноту, нарід

Рішуча більшість сучасных теоретиків і историків народных рухів згідна єст што до того, же сучасны європскы народы сут творами літературы і идеології. Будителі, вішуны, пророкы, філологы, историкы, творили пером проекты народных отчызн з такого материялу, якій был ім доступний: языкового, етнографічного, историчного, котрий жарливі збогачали міфічном уявом, а як треба было то і літературныма фальсифікатами¹.

Приведены слова в скороченію обнимают того, што єм окрислила як аспект реляції етнічність-література, а што треба бы назвати конструкційным аспектом. Творіня пером проектов народных отчызн започаткуване остало шором етнографічно-историчных і языкознавчых ескізів, котры вказували специфіку народной культуры, в тым языку, котры єдночасно визначали границі Лемківской ци Карпатской Руси. Їх цілю было окрисліня особливости того регіону, што на дальшым етапі визначало основу рідности, де неє одділіня інтелігенції од народу, лем явит ся етнічна категория Лемкы ци Русины. А того выокремніня довершат ся в гідній ступени на основі языковой окреমনости уж в XIX ст. Для Лемків має апогей в 1911 р, коли з одповідньом мотываційом остає оснований

часопис «Лемко» і продолжат ся през меджевойня, найбарже явні в вершах Русенкы:

*Мы своє маме, як і други
 Своі звычаї і бесіды,
 І свої гунькы, свої чужы
 Своі співанкы, свою бідую².*

Пак по морозным комуністичным перийоді одбудовує достойненність през язык, фурт бере участ в творіню реінвенційного міфу, котрий дозвляят зрозуміти, поняти себе спільнотово на ново, по переміщенню, дисльокації, по великым катаклізмам. Конструування нового, зміненого світа в опертю о тырваліст языка довершат хоц-бы Ярослав Гунька в своїй славній брошурі *Лемкы - днес*:

Памятам як плакали мама з няньом, коли взріли в телевізії ансамбль «Лемковину». «Боже дорогій, думали сме товды по войні, же то уж конец, же **ніколи не почуєме лемківської бесіды**. Же нас шляг трафіт протягом пятьох-десятьох років.

З пречудном єднак впертістю, проти всякій логіці і розпукливій безнадії тоты люде **вчыли свої діти лемківського языка**³.

Є то своєрідна парадигма повиселеного тексту. Його ріжнородны одміны – лірична, документальна, драматична, автопрезентацийна, ітп. до днес конструуют текстуаль-

ну опозицію проти зникання. Так бо як творіння пером народових отчизн, тіж протиставляня ся їх загубаню, довершат ся не інакше як пером.

4. Даючий можність опозиційных діянь в однесію до домінуючих дискурсі

Язык як материя до творіння літературы і література як языковий твір мають особливу дискурсивну силу, схоснуваны в свідомых опозиційных до домінуючих дискурсів стратегіях. До тепер прикликувала єм радше діяня безпосередні довершаны через літературны тексты. Гев вкажу діяня вывертаючы нарубы, пародиюючы, підважаючы позицію центру, вказуваны в постколоніальных студиях як барз ефективный спосіб вызволяня ся спід домінації і досягніня власного голосу, котрий, хоч негуманий, фурт можна чути. *Abrogation* (тзн. ухилиня, анулювання домінуючої, обовязуючої норми), *appropriation* (завлашчяня, жебы придати новы, власны приметы і функції), *mimicra* (наслідування центру, маюче на цілі підважыня вынятковости його позиції) то найважнішы постколоніальны стратегії, котры мож вказати і практикувати на русиньскых текстах.

Негуманы норм, понятя, центровых класифікацій найпростійше вказати в хоснуваню власных лемківскых назв в текстах писаных в домінуючих языках, нп. *Łemkowyna* а не *Łemkowszczyzna*, в географічных і топографічных назвах, нп. *Uście Ruskie* а не *Uście Gorlickie*, *Biłcarewa* а не *Binczarowa*, *Zelarka* а не *Jaworze*. Тіж в понятях історично-політичных: нп. понімецькы а не одзысканы землі, в граматичных формах нп. двоїня в одношыню ся до старшых і незнаных осіб. Найліпший приміром такого ігноруючого центральнои языковы нормы тексту єст *A Wisła dalej płynie*⁴ Петра Муранькы, де всякы языковы цільово введены неправильности, сут демонстраційом языковой специфікы писаня по польскы през не Поляка, през Лемка.

Натоміст завлашчяня языка довершат ся русиньскыма авторами безпосередньо, вельо авторів ходнує домінуючий язык, жебы осягнути векшу силу і обсяг переказу, нп. верш Павла Стефанівського

*Panowie,
to wyście
nam uczynili
za bardzo z lewa
a jam nie kamień
lud mój z roli
panowie
to boli*⁵

не мал бы такого реторичного ефекту, як бы был написаний лем по лемківскы.

Єднак в постколоніальным дискурсі *appropriation* єст розумлене не лем в так дослівний спосіб. Підкрислят ся барже завлашчяня языка домінації, то значыт теорії, історії, писма, нормативности, адже тых дискурсів, завдякы котрым західноєвропейскы центра визначыли свою домінацію над рештом світа. Ци Лемкы пожычають лем механізмы і структури тых дискурсів, ци выполняють їх своїма формами і понятями, то неє єднозначне, бо мож речы же і гей і ні. Само їх розвиваня ва основі власного етнічного языка не лем підносит його статус, але тіж вносить власны языковы образы світа. Натоміст языкова герметичність тых дискурсів, їх “універсальність” (в європейскым значыню) в барз невеликій ступени впускає там не свої умовы структури, своєрідність підрядных языків. Завлашчяня і підважяня през пародію наукового дискурсу знамениті остало проведене в тексті молодого лемківського прозаїка Пауля Ксенича *Łemkowie w pytaniach i*

*odpowiedziach*⁶. З полным „повагом“, яка прислугує „обективный“ выповіди, спародиюваны остали в ним “науковы” диспуты і розважання на тему етногенезы Лемків, а тіж їх етнічного статусу.

Маме тіж в повыселенчій лемківській літературі знамениты приміры мімікрування центрів, їх інституційной, мілітарной, формальной влады. Загорожыня, котре містит ся в мімікрі не бере ся з явного опору, лем зо сугерування, же подібність наслідующей достоменности до колонізатора (домінатора) не єст полна „Праві така сама, але не біла”⁷ культура єст все потенційні і стратегічні повстаньча, дестабілізуюча колоніальний дискурс. Як тото ся робит, вказал Петро Муранька в верши *Брабденбургска Брама*:

*В моім маленькым краю
фан не вішають
на монументах*

*В моім маленькым краю
далеко деси там
на Лемковині
до фан лем вітер
а монументом
горы сині*

*В моім маленькым краю
надії не мають дивізій
Та до цна подібні
жыють
і вмерают*⁸

Найбарже підважаюче вынятковіст центру єст гев стверджыня представника „маленького краю”, же діє ся в ним „до цна подібні”. В тым адже містит ся дестабілізуюча сила мімікры. Мало того, бесіда гев о надіях, котры не мають дивізій, значыт о таких прагнінях, на реалізацію котрых в центрах працюють цілы „армії”, а в „маленькых”, хоц без дивізій, „до цна подібні/жыють/і вмерают”. Адже тото, што центра видят як своє осягніня завдякы цілым штабам нституцій і середків в „маленькых краях” тіж істніє і то як раз подібні, хоц без того забезпечыня.

Вказаны гев вырывково літературны діяня підвыжшають статус языка, отвеарють його експресійно-комунікаційны, спеціалізаційны можливости, вывертають нарубы структури домінації. Вказують, же лемкіцкій язык тіж може обслуговувати ріжны функційн сфери і поясняти світ в дискурсивний спосіб, же не єст то лем функция выключні тзв. “высшых языків”.

5. Маючий перформативний вимір

Лемківска література на основі самой уж своей позиції приречена єст на перформативність, то єст на такы свої діяня, котры мають формувати реальність. Спричиняюча сила вміщена в языку, його выкликуюча ефект функция, выражаюча ся в діяню слів, ма вельо спільного з магіймо. Слово в оральных культурах, маюче міц заклія, діє перформативні, головні в безпосередній комунікаційній ситуації: бесідующий – слово – слухающий. В русиньській культурі, не маючий більшости інституцій, на основі котрых конструуют ся центра, близкій іщы в гідній мірі оральным культурам, слово, навет як первістні записане, часто Perezначене єст до голошыня, (рецитування). Такій характер ма більшіст верши Павла Стефанівського. Їх перформативність близка єст народному заклинанню реальности, як наприклад в верши:

Была і ё
Лемковина
был пра-пра
ест няньо і я
і буде наш край
все жывий
Справ наших
тяг дальший

быти мусит
так хотят
Руснакы
рускы святы

я
і серца вашы
З іконостасу
выйдут героі нашы⁹

В діяня і міц слова, котре ест в силі змінити вшытко, што подіяло ся не так (а тото „не так” ест головном темом повыселенчой лемківской лірики) вірит каждый в принципі лемківскій творця. Силу, тым разом записаного слова, демонструє вельо раз Володислав Грабан.

Записати слова
то з так вельох значынь
створити брылу простору
обняти обручом
розсыпаны пейзажы
найти люди
і звідати
то ваша бесіда?¹⁰

В його лирично-перформативным апели „Лемкы/ де дике кряча / селіня новы творте¹¹” містят ся певно переконання, ці радше віра в безпосереднє діяня слів, котры фурт бесідуют іщы на своїй основі бо преці борба о ей не затрачыня в тым словно-літературным діяню ся веде. Іщы інакше перформативніст слова оповіданого, розвиваного і вычаровуючого реальніст не знану, котра мала ся стати єдином реальністю для покоління поза ньом вроджених (такій ест выміг реінвенційного міфу), выражат в своїх споминах Муриянка:

Як лем няньо выпрягли коні, в вальбійці вчынили руки менше чорныма, зіли хліб з чесноком, повтерали баюсы і взяли мя вкінци на коліна – вшытко зачынало жыти в тамтій далекій країні. І нихто мя не пересвідчыт, же была де-небуд земля красша, земля весільша, Як бы была, няньо оповіли бы мі о ній¹².

Муриянка, уж як поета, перформативне діяня, ефективніст слова видит зрештом поза своїм, залежным лем од власной волі спричинінном. То ефективніст не през него спричинена:

А то,
же пишу

То лем
Лемковина
пришла гу мі колиси
діткнула мойого серця
повіла
пиш¹³

Жебы не приводити вельох іщы наступных примірів слова, котре змінят реальніст, запру

ціліст высловлених гев думок вершыком, котрий написала мама для сынка, жебы міг выступити з ним в конкурсі речитації для діти в часі Лемківской Ватры. Знаменито ілюструє він суть вершыків, якими сучасны творці старают ся формувати дітячу уяву і емоції, жебы спричыняли они долге тырвання дакотрых культуровых вартости, так важных для істнування загрожених етносів.

Моя мамця мі повідат
Росний сынку, росний скоро
Най ти крыльця ся гартуют
Боронити нашы Горы

Моя мамця мі читала
О тых Лемках, славных предках
Што ся в орлы замінили
Пред гадином ползаючом
Честно Горы боронили

Моє серце мі повідат
Покля било буде в гриди
Все кохало буде Горы
Не покохат земель других

Хоц нас мало ся остало
Розшмарених гет по світі
Прирікаме орлам-предкам
Лемковину боронити¹⁴

Кілько осіб з покоління формованого през такы тексты передаст язык як закляття тырвалости русиньского/ лемківского світа своїм дітям, внукам? Тоты факты, даны, статистыкы дадут свідоцтво перформативной силы сучасний русиньской літературы, ей ревіталізаційной ефективности? Перевидування в тым просторі ест барз тяжке. Єднак, понад вшелеяку вантпівіст, лемківска література, так давна, як і сучасна, несе в собі значучы спільнотовы повинности і заступує неєден раз тото, в што в центровых соспільностях впряжене ест вельо інституцій або, як ся бесідує, „армії і флоты”.

ПОЗНАЧКЫ

- JEDLIICKI, J. (1987): O narodowości kultury. In: *Res Publica*, ч. 2, с. 46-56, гев: с. 52.
- РУСЕНКО, І. (2010): Не дайме ся. In: *Русенко. Выбране*, Крениця-Лігниця, Стowарышыня Лемків, ISBN 978-83-916673-6-1, с. 43.
- НУЊКА [1985], *Łemkowie – dzisiaj*, [Warszawa], SKPB (не означений рік ани місце видання), с. 12.
- MURIANKA, P. (2007): *A Wisła dalej płynie*, Krynica-Legnica, Stowarzyszenie Łemków, ISBN-13 978-83-923771-5-3.
- STEFANOWSKI, P. (1991): To boli. In: *Łem, Łemkowyna* (Warszawa), Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, с. 51.
- КСЕНИЧ, П. (2002): *Łemkowie w pytaniach i odpowiedziach*. In: *Ци то лем туга, ці надія. Антологія повиселенчой лемківской літературы*, ред. О. Дуць-Файфер, Legnica, Stowarzyszenie Łemków, ISBN 83-909730-7-3, с. 448-451.
- ВНАВНА, Н. (2010): *Miejsca kultury*, пер. Т. Dobrogoszcz, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ISBN 978-83-233-2908-4, с. 86.
- МУРЯНКА, П. (2003): Бранденбургска Брама. In: *W liliowej ciszy. Wybór wierszy poetów gór*, ред. W. Łomnicka-Dulak і B. Paluchowa, Piwniczna, Wydawnictwo gazety lokalnej Znad Popradu, с. 87.
- СТЕФАНІВСКИЙ, П. (1985): Як повстав мій верш. In: *Ікона. Лемківскій край*. Nowy Sącz, Sądecka Oficyna Wydawnicza, с. 29.
- GRABAN, W. (1995): Zapisać słowa, [пер. О. Д.-Ф.]. In: *Rozsypane pejzaże*, Krynica, Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej k. Dukli, ISBN 83-901770-3-X, с. 45.
- GRABAN, W. (1995): Ziemia woła [пер. О. Д.-Ф.]. In: *Rozsypane pejzaże*, Krynica, Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej k. Dukli, ISBN 83-901770-3-X, с. 37.
- TROCHANOWSKI, P. (1987): Słowo Łemka o sobie i swoim narodzie. In: *Regiony*, ч. 2-4, с. 5-15, гев: с. 5.
- МУРЯНКА П. (1989): Рекомендация. In: *Jak sokół wodę z kamienia/ Як сокіл воды на камені*, Warszawa, Iskry, ISBN 83-207-1134-7, с. 114.

- 14 Тот текст возник на potrzeby конкурсу рецитації для діти на Лемківській Ватрі на Чужині. Єдна з осіб, котрій был удоступнений машинопис, розпропагувала го в середовищу Русинів на Словації і остал він напечатаний під ей назвиском в підручнику до русиньского языка.

ЛІТЕРАТУРА

- Antropologia słowa – zagadnienia i wybór tekstów* (2003) ред. G. Godlewski, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ISBN 9978-83235-0051-3.
- ВНАВНА, Н. (2010): *Miejsca kultury*, пер. Т. Dobrogoszcz, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ISBN 978-83-233-2908-4, с. 86.
- BOBROWNICKA, M. (2000): Poliglotyzm społeczeństw słowiańskich a rozwój ich świadomości narodowej. In: *Język a tożsamość narodowa*, ред. M. Bobrownicka, Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, с. 19-38.
- ASSMAN, J. (2008): *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, пер. А. Kryczyńska-Pham, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ISBN 978-83-235-0594-5.
- АСТРЯБЪ, М. (1871): Кілька слівъ о лемковскій бесѣдѣ. In: *Учитель*, ч. 43-52, Львовъ.
- ДУЦЬ-ФАЙФЕР, О. (2008): Язык сучасной русиньской літературы. In: *Русинський язык межді двома конгресами. Зборник рефератів з III Меджінародного конгресу русиньского языка*, Краків 2007, Пряшів, Світовий конгрес Русинів, Інститут русиньского языка і культури Пряшівської університету в Пряшові, ISBN 978-80-8068-896-7.
- DUĆ-FAJFER, O. (2012): *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ISBN 978-83-233-3284-8.
- ДУЦЬ-ФАЙФЕР, О. (2014): Медже парадигмою а сатиром – морально-естетична якіст Хыляковых творів. In: В. Хыляк, *Повісти і оповідання*, т. II, Горлиці-Краків, Товаришыня «Руска Бурса» в Горлицях, ISBN 978-83-63568-14-6, с. IX.
- GANDHI, L. (2008): *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne*, пер. J. Serwański, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, ISBN 978-83-7177-564-2.
- GODLEWSKI G. (2008): *Słowo-pismo-sztuka słowa: perspektywy antropologiczne*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- GRABAN, W. (1995): Ziemia woła [пер. О. Д.-Ф.]. In: *Rozsypane pejzaże*, Krynica, Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej k. Dukli, ISBN 83-901770-3-X, с. 37.
- GRABAN, W. (1995): Zapisać słowa, [пер. О. Д.-Ф.]. In: *Rozsypane pejzaże*, Krynica, Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej k. Dukli, ISBN 83-901770-3-X, с. 45.
- HAUGEN, E. (1980): Dialekt, język, naród. In: *Język i społeczeństwo*, ред. М. Гловиński, Warszawa, Czytelnik, с. 169-194.
- HUŃKA [1985], *Łemkowie – dzisiaj*, [Warszawa]: SKPB (не означений рік ани місце видання).
- КСЕНИЧ, П. (2002): *Łemkowie w pytaniach i odpowiedziach*. In: *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повиселеной лемківской літературы*, ред. О. Дуць-Файфер, Legnica, Stowarzyszenie Łemków, ISBN 83-909730-7-3, с. 448-451.

- JEDLICKI, J. (1987): O narodowości kultury. In: *Res Publica*, ч. 2, с. 46-56.
- KUŃSKI, M. (2000): Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne. In: *Język a tożsamość narodowa*, ред. M. Bobrownicka, Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, s. 7-18.
- LÉVI-STRAUSS, C. (2003): Lekcja pisanja. In: *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, ред. Godlewski, Grzegorz, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ISBN 978-83-235-0051-3, с. 386-389.
- МУРЯНКА, П. (1989): Преображеніє. In: *Jak sokół wodę z kamienia/ Як сокіл воды на камени*, Warszawa, Iskry, ISBN 83-207-1134-7, с. 54.
- МУРЯНКА, П. (1989): Рекомендація. In: *Jak sokół wodę z kamienia/ Як сокіл воды на камени*, Warszawa, Iskry, ISBN 83-207-1134-7, с. 114.
- МУРЯНКА, П. (2003): Бранденбурґска Брама. In: *W lilowej ciszy. Wybór wierszy poetów gór*, ред. W. Łomnicka-Dulak i B. Paluchowa, Piwniczna, Wydawnictwo gazety lokalnej Znad Popradu, с. 87.
- MURIANKA, P. (2007): *A Wisła dalej płynie*, Krynica-Legnica, Stowarzyszenie Łemków, ISBN-13 978-83-923771-5-3.
- Nasze tysiąc lat. Z Sokratem Janowiczem rozmawia Jerzy Chmielewski* (2000), Białystok, Orthdruk, ISBN 83-913706-0-7.
- ONG, W. J. (1992): *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, пер. J. Japola, Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- ПОЛЯНСЬКИЙ, П. (2011): Карпатський Гончар. In: *Карпатські Новелі*, Горлиці-Краків, Товаришыня «Руска Бурса» в Горлицях, т. I, ISBN 978-83-88866-97-5, с. 19-219.
- RIESMAN, D. (2003): Tradycja oralna a słowo pisane. In: *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, ред. G. Godlewski, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ISBN 978-83-235-0051-3, с. 395-401.
- РУСЕНКО, І. (2010): Не дайме ся. In: *Русенко. Выбране*, Крениця-Ліґниця, Товаришыня Лемків, ISBN 978-83-916673-6-1, с. 43.
- РУСЕНКО, І. (2010): Шануйме своє. In: *Русенко. Выбране*, Крениця-Ліґниця, Товаришыня Лемків, ISBN 978-83-916673-6-1, с. 45.
- РУСЕНКО, І. (2010): Пік 1945. In: *Русенко. Выбране*, Крениця-Ліґниця, Товаришыня Лемків, ISBN 978-83-916673-6-1, с. 117.
- СТЕФАНІВСЬКИЙ, П. (1985): Як повстав мій верш. In: *Ікона. Лемківський край*. Nowy Sącz, Sądecka Oficyna Wydawnicza, с. 29.
- STEFANOWSKI, P. (1991): To boli. In: *Łem, Łemkowyna* (Warszawa), Oficyna Wydawnicza „Rewasz”.
- ТОРОНСЬКИЙ, А. (1860): Русины-Лемки. In: *Зоря Галицька яко Альбумъ на годъ 1860*, Львівъ, Типомъ Ставропигийского Института, с. 389-428.
- TROCHANOWSKI, P. (1987): Słowo Łemka o sobie i swoim narodzie, пер. О. Д.-Ф. In: *Regiony*, ч. 2-4, с. 5-15.
- VON HUMBOLDT, W. (1965): O różnicach w budowie ludzkich języków oraz ich wpływie na duchowy rozwój ludzkości, пер. T. Dmochowska. In: *Teoria badań literackich za granicą*, т. I *Romantyzm i pozytywizm*, ч. I, ред. Stefania Skwarczyńska, Kraków, Wydawnictwo Literackie, с. 140-147.

Вызнамна русиньска писателька і новинарька Марія Мальцовска ославила бы своє 65-річа

Жена в сполочности

Од моёй молодости ся ніч не змінило. Даколи жена на селі нігда не могла собі дозволити іти на уровни свого хлопа. Все лем три крокы за ним. Так то зістало донесь, жена все є в немилости, все три крокы позад хлопа іде. Може зато, же він мать довшы ноги... Найновше і я ходжу за хлопом три крокы, бо він є теперъ живителём родини, мушу му ласкы пасти, жебы было на хліб... Думам собі, же ани перед тым ем не носила калап на голові я, хоць даколи то так вызерало, бо все ем мала в мерьку слова моёй мамы: – Лем ты ся подай, будь спокійна, не бісідуй много, радше передумай, але в першім ряді дай хлопви ся наїсти... Доднесь ся учу тій діпламації, бо мы, жены, сьме часто емотівны, многы сітуації барз переживае а то нам є на шкоду нелем в родиннім, але і в професіоналім жывоті. Едно ем ся научіла – все треба того другого

выздвигувати, глядати на нїм то то добре, позитівне і то то дале розвивати, пестувати...

Писательська дорога

Многы писателї ся занимають великыма подїями або особностями. Я выздвигую на педестал обычайного чоловіка з ёго обычайным каждоденным жывотом. Раз мі єдна моя приятелька з дітинства таке повіла: – Я так лосно йшла дому ід своїм родичум і несла їм з міста делемшо, трапила ем ся з нима у хвороті, але то ніч не значить, бо так роблять вшиткы добры діти. Але ты зробила великой діло, бо ты то нелем робила, але о тум єсь і написала. А то то мать ціну...

Дашто правды на тїм буде. Дотеперъ вышло б моїх книжок а єдна здраматизована казета приповідок. Доба, в якій ся родили,

была барз гектічна. Правда, першы дві вышлі іщі по україньскы, але по кодифікації языка было треба наповнити тоту порожнину, котра vznikла у звязи з новым народженим русиньскым языком. Зато і такы розлічней сорты жанры... Перша по русиньскы писана была **Манна і оскомина**, котра є властно моёв сповідёв і вышла тісно перед самотным актом кодифікації в януарі 1995. Потім наслідвала **Приповідкова лучка** – што была література про діти. В ній єм ся операла о розповіді моёй матери, герої приповідок суть міфічны поставы з нашої календарно-обрядовой і народно-словесности. Далша книжка принесла далшы жанер – біографічний твір, днесь бы єм го назвала белетріёв факту, бо в ній ся переплітають біографічны факты з белетристичныма пасажамы.

Патриме ку краю, де сьме ся народили, як ніч патрить ку дню, як сонце ід хмарам, як радість ід смуткови... А то дякуючі найкрасшій і найліпшій жені світа – матери, – так єм написала у біографічній прозі **Під русиньскым небом**, котра є малов сагов єдної русиньскої родини, зьєдинюючім фактором котрой є мама – Марія Піптова з Руської Воловой, за котру єм была оцінена Преміёв А. Духновіча за русиньску літературу.

І в моім жывоті велику роль одограла моя мама. Понад 16 років єм їй тримала у себе в Пряшові, рятовала єм ї по мозговій пригоді, кідь стратила бісиду і была невладна, але не баную ани за єднов минутов, котру єм їй жертвовала. Мама вмерла як 91-річна. Все мі буде хыбовати. Ту бы єм хотіла высловити думку, же чоловік бы мав в кождім припаді вмерати дома, коло своёй родини а єм рада, же єм была коло своёй мамы до посліднёй минуты єй жывота. Вмерла на самы́й Великдень а кідь сьме єй в Руськім Поточі ховали, був такий красний день і на погробі ся зышло ціле село. Мала єм в собі жаль, але і радість, же ся з нёв пришли вшыткы розлучіти і же вшытко є так, як мать быти...

Родить ся нова книжка під назвов Зелена фатаморгана

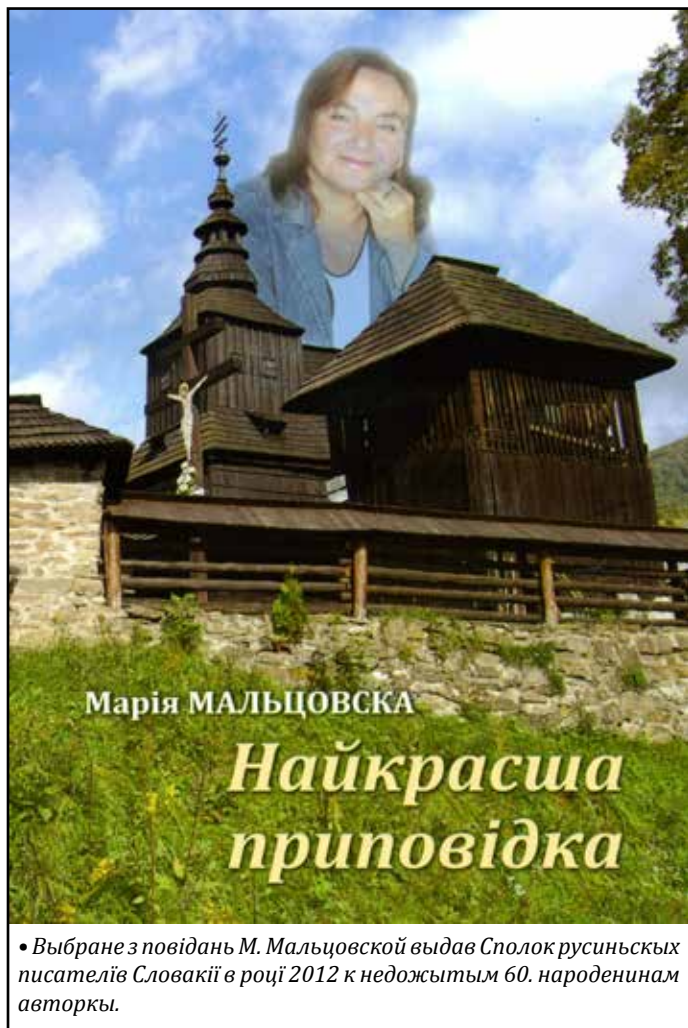
Теперь докінчую далшу книжку – Зелена фатаморгана. Є о внуторнім бою єдної особы, котра много пережыла. Пережыла старый світ, пришов новый – од котрого очековала дашто позітивне, чекала, же єй посуне допереду, але збачіла, же то не є так. Приходить на распутья і не знать як дале. Книжка є о людёх, котры стратили честь, чутя, ласку, перестали собі цінити позітивны годноты жывота і може будеме ведно з читателём тоты годноты поміджі рядкы глядати, бо я без них не годна быти.

Єм рада, же ся мої книжки розходять, же їх люде читають, бо то є про мене сатісфакція. Добре діло суть бісіды з писателями, бо люде ся мусять з людми сходити, хоць як тяжко бы было...

Русинство, ёго судьба і перспектivy

На тоты темы єм дакус слаба в колінах. Але видить ся мі, же многы ся пасують за лідрів, но Русины на свого скучного лідра іщі все чекають. Чекають на особность, котра бы не думала на свої блага, была інтегруючов про вшыткых Русинів і зьєдiniла їх.

Надій про Русинів віджу в молодій генерації і кідь зачинати з выховов к народности, к родній бісіді треба уж в матерьскій школі. Думам, же ту суть великы резервы. Наперек вшыткому,

як особа, котра стояла при зроді вшыткых наших амбіцій, не можу быти песімістка. Віджу, же помалы, але доходить к тому, же люде ся зачинать наворачати до минулости – зачинать любити стары річі, але не із снобства. Зато, же нам то хыбить. А буде нам хыбити, як не сохраниме материн малёваний дзбаник, стародавну вышивку на памуті, материне слово... Ту хочу вызвати спонзорів – підпоруйте духовне богатство, бо люде ся розыйдуть в матеріалных благах, а духовне загине..."

На людей, котры ся якимесь способом вымыкають з ряду, все тоты другы обертали свою позорность і оцінёвали їх або самыма суперлативами, або їх честовали негатівізмами, слідовали кажде їх животне закопнута. Вымыкаючі ся із сивоты каждоденности, обернула на себе позорность і писателька, новинарька Марія Мальцовска-Параскова, котра сиву обычайность каждоденных скутків простого чоловіка повышыла на штось цінне, над чім ся варто призааставити, зауважовати а може і ся задумати над властнов ерархіёв животных годнот і своїм посланём на світі. Марія Мальцовска як зріла жена і писателька нелем же вказала путь, але і сама ся намагать крачати тов путёв, не взираючі ся на підпору або недоброжычливость, овації ці высміх. Крачати певным кроком і єй слід нелем в русиньскій літературі, але і вообщє в культурно-народностнім жывоті Русинів зістане видный.

(Тоты слова вырекла М. Мальцовска при ославі свого 55. юбілею, і записала їх К. Копорова. Теперь їх публікуєме з нагоды єй недожытого 65-річя од народжіння, котре бы было 5. мая 2016.)

ОБРАЗОВАНИЕ РУССКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ МЕНШИНЫ/ЗАЕДНІЦИ У АП ВОЙВОДИНИ, РЕПУБЛИКА СЕРБИЯ

Припадніком национальных меньшинств обеспечено право на образование на мацеринском языке на шипских ступнях образования. У местах у которых пре мало число школьников не мож организовать наставу на языках национальных меньшинств, школяре – припадники национальных меньшинств виучую мацеринский язык зов элементами национальной культуры.

Русский язык еден зов наставных языков на котрим ше, попри мадарского, словацкого, румынского и горватского отримует порядна наставу у основном и штретнем образовании и воспитанию у Войводини, организую воспитно-образовани активности за дзеци предшкольного возраста и наставу за студентом на факультетском ступню образования.

Воспитно-образовна работа зов дзецами предшкольного возраста организует ше и на языках национальных меньшинств. На тот способ ше дзеци пририхтую за школоване на мацеринском языке. Предшкольное воспитане на русском языке ма традицию длуку од едного века и у континуитету ше одвива у Руским Керестуре (од 1902), у Коцуре (од 1905) и Дюрдьове (од штретку XX века). У шредкох дзе не постой можливость организации порядных воспитных группом на русском языке, русский язык ше виучует як виборна активност. Тих рокох ше русский язык на предшкольном возрасте виучует лем у Новим Садзе (зов коло 25 дзеци), а пред пар роками було организоване и у Кули и Вербаше.

Основне воспитане и образование на русском языке тиж ма длуку традицию. Руснаци ше на тоти простори почали насельовац 1745. року, а першу школу основали у Руским Керестуре 1753. року. У Коцуре школа поала робиц 1765. року, Новим Садзе 1823, Шидзе 1818, Бачинцох 1847, Дюрдьове 1880. року.

Порядна наставу на русском языке од I-VIII класу отримует ше у трох насельеньох: Руским Керестуре (оптина Кула), Коцуре (Вербас) и Дюрдьове (Жабель). Наставу ше у тих местах у цалости одвива на русском языке. Основни школы у Коцуре и Дюрдьове двоязични, односно, исную одделеня на русском и одделеня на сербским наставним языке.

У других русских штреткох, дзе пре меньше число школьников и территорияльного принципу нет можливости за порядну наставу на русском языке, организую ше виучоване русского языка як виборного предмета зов элементами национальной культуры. То тоти штретки зов najveкшим числом школах: Нови Сад (Ветерник, Сримска Каменіца 12 основни школы), Вербас (3), Кула (2), Савине Село, Нове Орахово, Бачка Тополя, Суботица, Господинци, Шид (2) зов подручными одделенями у Бачинцох и Бикичу и Сримска Митровица цо ведно виноши 14 населеня и коло 30 основни школы.

Штретне образование и воспитане ше одвива у Руским Керестуре дзе 1970. року основана подполна штретну школа на русском языке - гимназия – зов интернатским змещенем за школяром зов других русских штреткох. То едина руска штретну школа у нас и у шведце (1945. у Рус-

ким Керестуре була основана перша нїзша реална гимназия на русском языке).

У Новим Садзе ше од 2006/2007. и у Шидзе од 2008/2009. школьного року виучует русский язык як факультативный предмет на штретнем школьном ступню.

Образование на факультетском ступню у Новим Садзе започало на Филозофском факультету у Новим Садзе 1972 року, кед зов роботу почал Лекторат за русский язык, потом, 1981. року основана Студийна група, односно Катедра за русский язык и литературу, тераз Одсек за русинистику на котре од того часу (1986) дипломовали понад 30 професоре русского языка и литературы, а одбранени и вещей мастерски работы.

Шипко ше тото одвива у сотрудничованю зов школами и предшкольскими установами, локалну самоуправу, покраїнскими институциями и републичним Министерством просвещения и науку зов Београду. О образовании и воспитанию Руснацох у АП Войводини старают ше и институции и организации Руснацох:

- Дружтво за русский язык, литературу, культуру, Нови Сад
- Национальный совет русской национальной меньшинств зов Одбором за образование, Русский Керестур
- Катедра за русский язык и литературу, Одсек за русинистику Филозофского факультету, Нови Сад и з часци, новиформовани
- Завод за культуру войводинских Руснацох, Нови Сад, а исную и
- вельочислени культурни организации и здружения у шипских местах дзе жию Руснаци.

Урядове хасноване русского языка и писма регулиоване у шейсцох општинах у АП, а то: Нови Сад, Вербас, Кула, Бачка Тополя, Жабель и Шид.

Язык Руснацох у Сербии ше рахует як наймладши литературный славянский язык, а урядово е кодификовани 1923. року зов Граматику бачко-русской бешеди, хтору написал др Гавриил Костельник (1886-1984), Друге видане Граматики на русском языке пририхтал Микола М. Кочиш (1928-1973) 60-70. рокох 20. века. Третье видане Граматики пририхтал др Юлиан Рамач 2002. року. За русский предшкольски и школьски дзеци компетентни институции издавают учебники.

ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА СИСТЕМА ПО РУСКИ:

(школьска мрежа на початку 2005/2006. школьного року)

1. Предшкольное воспитане и образование:

Порядни воспитни групи

Руски Керестур: яшелька, предложене перебуване дзецох и пририхтуюци воспитни групи до школы

Коцур: пририхтуюца воспитна групи до школы

Дюрдьов: пририхтуюца воспитна групи до школы

Виборни активности

Нови Сад: воспитни активносци раз до тижня по одну годину за дзеци зоз цалого роду, а намагац ше обновиц и у Вербаше

2. Основне воспитанє и образованє:

Порядна настава

Руски Керестур, Коцур и Дюрдьов за школярох од I-VIII класу (по два, або едно оддзелєнє)

Виборна настава зоз елементами националней културу

Нови Сад (Ветерник, Сримска Каменіца) 12 школи, **Кула** (2), **Вербас** (3), **Савино Село, Бачка Тополя, Нове Орахово, Суботица, Господінци, Шид** (2), **Бачинци, Бикич и Сримска Митровица** (ведно 14 населєня, 27 основни школи)

3. Штредне образованє и воспитанє:

Порядна настава

Руски Керестур: гимназия общого напряму по едно од-

дзелєнє од I-IV класу

Факултативна настава

Нови Сад и Шид за школярох од I-IV класу (зоз вецей штредніх школах у Нови Садзе 7-8, Шидзе 2, а намагац ше преширити и у Вербаше и Кули)

4. Образованє на факултетским ступню:

Нови Сад, Филозофски факултет, Одсек за русинистику – професоре руского языка и литературы основни студії (осем семестри) и мастер-студії

– професоре класней настави зоз законченим Учительским факултетом (у Зомборе, Суботица ...) покладаю руски язык же би преподавали у нїжших класох порядней и виборней настави.

(Публіковане в оригіналі – войводинським варіанті русиньского языка.)

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, Інфо Русин, Пряшов, Словакія

80 років од заснованя русиньской гімназії в Пряшові

Минуло 80 років од часу, коли было схвалєне заснованя русиньской гімназії в центрі Пряшівской Руси. 27-го апріля 1936-го року Міністерство школства в Празі схвалило заснованя гімназії про Русинів у Пряшівськїм регіоні. Головним ініціатором заснованя такой гімназії був уж на кінцю 20-их років 20-го століття Федор Ройковіч, котрий був втогды грекокатолицьким парохом в Лютині, пізніше і владыка Гойдіч.

1-го марца 1936-го року з ініціативи Общества руськой молодежи і Союзу руських учітелів був выголошений меморандум 8-ох русиньских організацій, адресований председови чехословацькой влады Міланови Годжови. Таку інституцію, як была гімназія, могла втогды отворити лем держава, окрес або церьков. Комітет, котрий приготавлявав одкрытя гімназії в Пряшові, обернув ся втогды на єпископа Пряшівской грекокатолицькой єпархії Павла Петра Гойдіча, ЧСБВ, ці бы основателем школы не стала ся Грекокатолицька єпархія. Єпископ з радостев тоту пропозицію прияв. Штуденты перед тым мусили ходити на гімназію наприклад на Підкарпатську Русь, што было про дакотрых далеко. Лемковина свою гімназію не мала.

В писмі президентови Томашови Гарікови Масарікови, окрем іншого, владыка Гойдіч написав: *„Не просимє златы горы, лісы, не жадаме одпустити нам данї, ани поміч про людей без работы, не жобреме алмужну. Жадаме лем того, што нам давать Конштітуція на основі природного права – абы русиньскы діти в русиньских селах могли ся учіти по русиньскы.“*

Так выникла Грекокатолицька руська реална гімназія в Пряшові, котра зачала навчаня в школьскім році 1936 – 1937.

Языком навчаня ся став руський язык.

Першым директором гімназії ся став доктор Николай Бобак а од половини мая 1945-го аж до 1953-го року був директором Алексей Фариніч. Найвеце ся заслужили на выбудованю русиньской гімназії єпископ Гойдіч, адвокат Іван Пещак, доктор Діонізій Ройковіч і Павел Дубай. Николай Бобак пізніше, у 1944-ім році, коли вышли із гімназії першы абітурьєнты, повів: *„1936-ый рік є в історії карпатських Русинів такый важный, як 1862-ый про словацький народ.“* Думає тым рік, коли была заснована перша словацька і перша русиньска гімназія на території днешній Словакії.

По тім, што вышла інформація в русиньских новинках, же выникать русиньска гімназія в Пряшові, пришло на банковый рахунок гімназії в першых двох тыжднях 20 тисяч корун, і в далшых тыжднях ся сума збірок од спонзорів, родічів, інтелігенції, живностників, рольників і сел звекшыла двараз. На кінцю рока 1936 уж было в банці 50 тисяч корун.

Держава зачала підпорєвати школу аж од 1942-го року, вже за Словацького штату. По роспадї Чехословацькой републіки у 1939-ім році ся гімназія дістала до немилости фашистичной державы, єпископ Гойдіч дві класы переніс до своей резиденції а далшы дві до арендованого дому. І назва школы ся змінила. Од школьского року 1939 – 1940 то была Грекокатолицька руська гімназія. По войні школа зясь дістала нову назву – Штатна руська гімназія.

В 1953-ім році в рамках реформи чехословацького школства гімназія про Русинів зникла. Їй послідні класы были приєднаны ку Єденадцятьрічній середній школі з навчалным языком словацьким, но руський язык в тых класах був змінений на український. Од року 1956 была гімназія з'єдинена із основнов школов. Школьський рік 1957 – 1958 значів про школу далшу

трансформацію, кідь із ній выникла ІІІ. Єденадцятьрічна середня школа у Пряшові а од року 1961 то была Середня обще-освітня школа. Наконець од року 1969 то была окрема Гімназія Тараса Шевченка із навчалным языком українським і окрема основна школа. Днесь є то знова З'єдинена основна школа і гімназії Тараса Шевченка із навчалным языком українським.

Перед двома роками Містна організація Русиньской оброды на Словенську в Пряшові обернула ся своїм писмом на сучасного зряджователя школы, котрым є Пряшівський самосправный край зо жадостёв, жебы на школї, котра выникла як школа про Русинів, де все ходили і ходять головно русиньскы діти, были доволены

русиньскы класы, або ходем навчання русиньского языка, історії і культури. На писмо, на котре мала прийти ці уж позитівна або негатівна одповідь, донесь Пряшівський самосправный край не одповів. Зо закона має уряд обовязок одповідати до 30-ёх днів.

Руська гімназія в Пряшові была перша гімназія в історії Русинів Пряшівщини. Пізніше выникла і гімназія в Міджілабірцях, котра ся по часі перенесла до Гуменного. Пряшівска гімназія выховала много абсолвентів, котры успішно залучили ся до живота сполочности. Ці ся до ній даколи верне русиньске навчання, зіставать вопросом.

Петро ТРОХАНОВСКИЙ, Криниця, Польско

Зачав выходити паневропський інтернетовый тыжденник в лемківскім языку

(21. марца 2016 вышло перше чісло першого паневропского інтернетового тыжденника в лемківскім языку.)

Барз єм ся потїшыв, кідь єм у своїй інтернетовій пошті нашов тыжденник **ЛЕМ.фм+**, панрусиньске періодікум лемківского выдання. Правда, споминана радість, може, в дакус меншій інтензіті, тырвать уж пару років – одколи з інтересом чітам справы і іншы матеріалы на порталі **Лем.фм**, але періодікум, ку тому тыжденник – то цілком інше діло. Самы сьте то підкреслили речінём: **Так – то тыжденник!** І... аж єм стерп. При тій справі стерп єм, як то буде з Вашов будучов благороднов, але тяжков роботов. Ту уж – як то на порталі – не мож поужывати речі – буде, не буде, ці – буде веце, або менше, ту мусить быти, а в точній мірі! На час! Каждый тыждень!.. Не як при „**Бесіді**“, лем двоймісячнику. Двадцять сім років. І за тоты рокы нераз приходило на мысль перейти на бодай місячник (гварили мі поєдны, без обовязань, лем припоминали).

В днешнім світі тыжденник (не бісідуючі о денниках), то якбы даяке чудо. Так, хочьбы парудесярічний вымушено любований наш медіалный „патрон“ – „**Наше Слово**“. Та майме на памяти, же выріс він при силных плечах Москвы і Києва, і при сполягливости Варшавы. За штиридцять років – як бы то парадоксально не звучало – выховано свої штруктуры, кадры. Нам нихто не поміг. Нас лем терпено, підцінёвано...

Перед пятнадцятьма роками в принагоднім єдноразовім выданю „**Голицькій Бурсак**“ писав єм: *Дорогы Бурсаці! (...) Одностно Будучности пришло мі на мысль не глупа, думам, думка. І мам дяку дати Вам, Штуденты лемківской філології в Кракові, і Вам, Штуденты-Лемкы в цілій Польщі, по світі розметаны: Створьте новий „молодой“ часопис. Пиште о своїх... лемківских проблемах. Пиште по своєму (не як мы – „патетічно“ – як то означів Демко, сын). (...) Не дайте плямы нигде. Во імя Своє. І наше! Прошу Вас о то. Патетічно, зо слызами прошу – Діти, Любезны, Вы, Нашы! – уйко Муриянка.*

Тїшу ся радостёв прерадостнов, же єм – патетічно сивый – дочекав ся того часу!.. Знам, же не мате іщі пінязьків на выдаваня тыжденника в друкованій верзії (добры піняжки ідуть там, де іщі – суть плечі), але не па-

дайте духом (і зато, што я Вам того гварю!).

Дякую Ти, Демку (о, який єм на Тебе, Сыну, гордый), дякую Ті, Наталко, за прекрасный дізайн, дякую Вам Вшыткым – сполуредакторам. Дякую Вам, наперед, – Вам, котры зо сердцем і розумом придете помо-чі.

уйко Муриянка („Бесіда“ ч. 2/2016)

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2016 ч. 2

В днешній добі ся здасть, же жывот нам перед очами перелитить як єдна пестрофарбна смуга. Жыєме наскоро, в стресі і неусталім нагліню ся вперед... к будучности... Дагде. Найціннішов суровинов нашого жывота ся при тім швыдкім жывотнім темпі стає вольный час. Час, котрый маєме лем сам про себе. Час на оддых, на регенерацію сил. Як го выхоснуєме, є на кождім з нас. Дакому пасує активный оддых – піде регенеровати свої силы у шпортї. Копать до лопты, крутить педалами на біціглю, або бігать з тенісово ракетов. Іншый ся спокійнішым темпом выбере на прогульку, наприклад до ліса. Там вхабить свої думкы волні плынути в лоні природы. А дахто такый як я сі сяде до облюбленого кресла, зробить сі шалку пахнячой кавы і засуне ніс до сторінок книжкы ці часопису. Мій приватный тїп: Поздравлїня Русинів.

На сторінках нашої обновленої рубрікы ся будете регуларно стрічати з літературнов творчостєв сучасных русиньскых авторів, котры свій вольный час жертвовали грї із словами. Жертвовали свій час про Вас – любителїв умелецькых текстів. Надїяме ся, же до будучности буде наша палета надале різнорода так, як тот місяць. Посудьте самы: найдете ту іронію і меланхолію Штефана Сухого, задуманя Елены Хомовой-Грінєвой і гумору пригуду Яны Сташковой. Выштыкы авторы суть учасниками восьмого річника Літературного конкурзу Марії Мальцовской. Першыи з них – Штефан Сухый ся 24. мая 2016 дожыв вызначного жывотного юбілея – 70 років. Жычіме му много здоровья, радости із жывота і елану до далшой творчости.

Уж веце не страчайте час і зачітайте ся. Мені вже тыж вода на кавей кыпить.

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, докторанд Центра языків і култур народностных меншын
– Інштїтуту русиньского языка і културы ПУ.

Штефан Сухый

(І. місце в Літературнім конкурзі Марії Мальцовской.)

Плоды з осіннєй загороды

хвіст,
не він її, - вна го зїсть.

майланд,⁵
в них мі міла каждая хвіля.

У торговім домі (Пародія)

В касі чїсла скачуть скоро:
євро, евро, евро-ро-ро...
Покоштуйте із ласков
хлїб з Е-пятьстодванастков!

Ту доброта, там доброта,
треба бы дашто до рота.
Скавфландили ся мі нервы,
бо в кешени лем пів євра.

У пятніцю, кінцєм тыждня
холодилка є порожня
А в Кауфланді¹ одпуст є:
Гостить ся тот, хто дає.

Што т'та стара баба гварить?
Обкрали ї кешенькарі³!
Хыбаль же ся перенесло
З спідніх світів ід нам пекло?

Іду гет, ту – сама маска,
бє Трабант⁶ на Мадагаскар!⁷
Дайте! Нате! Пекло, рай...
А як береш, та давай!

Ідуть білы й почаровны²,
Йдуть богаты і худобны,
зайдуть честны збойничкове
Кауфланд ушыткых
накормить.

Помаранчі, масло,
фасоля, молоко,
в піняженці кысло,
в кешени глубоко.

У суботу вечур...

У суботу вечур
затераш тыждень до біла,
хоць не была щі недїля.

В домі торгу гі у морю
каждый найде рыбку
свою.

Мій дїдо був старый
Кауфланд,
а баба блондяста Білла,⁴
дав бы-м за них цілый

У суботу вечур
місяць дримле в павучині
в рамі облака на стїні.

У суботу вечур
в саді вітор листком махать,
спонукать ті ябка запах.

У суботу вечур
примірюють собі люде
што было із тым, што буде.

У суботу вечур...
По тыждню най ті спочіне
на чалі звіздзя спочене.

У суботу...
Стихне вшытко, най світ
слухать,
о чім шепче руці рука.

- 1 Кауфланд – торговый дім
- 2 почаровный – чорнявый
- 3 кешенкарь – кешенёвый злодій
- 4 Білла – торговый дім
- 5 майланд – маесток (по нім.)
- 6 Трабант – туній тип особного авта
- 7 Мадагаскар – африцький бідный штат

Яна Сташкова

(III. місце в Літературнім конкурсі Марії Мальцовской.)

Забиячка

Быв повойновый час. Біда обходила кажде обыстя в селі. Там, де было веце дітей, вера ся ай голодовало. В таких тяжких часах было великим щастём, кідь маєтніший газда выгодовав свиню і зробив забиячку. Але кідь ся в обыстю робила забиячка, із вшыткого ся мусила велика часть одовздавати на контінгент. Кідь ся знало, же дахто буде забивати, ходила по селі контролю і слідовала, ці каждый, хто робить забиячку, повнить сі свої повинности.

Газда Гейбускарь був вивчений на забивання свиней. Хто в селі робив забиячку, каждый ся на нёго обертав. Гейбускарь був „профік“ у своїм ремеслі. Мав ай помічника – Беяна. Хтознать, ці Беян была ёго прозівка затоже був з Білой над Цірохов, што было перше село од Снины в напрямі на Гуменне, або то было досправды ёго мено і не мало ніч сполочне з Білов. В кождім припаді, Гейбускарь з Беяном были зограта партія. В тых часах – были то пятьдесяты роки минулого стороча ся забивало так, же коло гартани ся свини привязав ланцок, з котрым ся наслідно точіло, аж докы ся свиня не задусила. Быв то дуже драстичный способ. При такім душіню свині дуже голосно і жалостно скувінчали. Ціле село знало, же у кого ся забивать свиня.

Гейбускарь тримав тыж свині, а перед Великоднём хотів єдну забити. Но а жебы не мусив одовздати м'ясо і виробки із свині, вышпекуловав план, же свиню задусить вночі і ніхто ся ніч не дізнає.

Была глубока, чорна ніч. Всягды довкола молга, а на дворі у Гейбускаря ся дусила свиня коло малого лампашика. Што чорт не хотів, ланцок ся кус шмыкнув. Гейбускарь уже тушыв, што ся стане – свиня зачала бігати

по дворі. Наробила великий лопіт. Нащастя, другый антлагер коло забиячки – Белян свиню скоро поймав. Гейбускарь взяв ніжик, тай свини рівно до сердця. Потім ї взяли під ліс за хыжов і там зачали свиню опалёвати. При такій роботі мали свою задачу ай Гейбускарёвы діти – мерьковати, ці не йде контролю.

Помалы ся зачінало ся розвидняти, як свиню опалили, выкефовали скору і зачінали пороти. Нараз ся з нічого ніч ближыла з нижнёго кінця села контролю. Діти дали сігнал. Ніжик ся заставив в третині бріха...

„Юрчу, скоро ідь до хыж і попрось од мамы ей кабаты ай хустку на голову“, – зашептав старшому хлопцёві Гейбускарь. Хлопя побігло і за куртый час принесло вшытко, што отець просив. Гейбускарь із Беяном духапритомно свиню повболікали до жениных кабатів, на голову завязали квітковану хустку тай втягли свиню назад до двора і посадили на латріну. Шандарі ходили по дворі горі-долів. Штось ся їм не віділо. Хтознать, ці Гейбускаря дахто нагласив, або то была лем нагода...

Гейбускарь із Беяном зачали наливати палінки, жебы шандарів напили. Наливали і нукали. А шандарі попивали, языки ся їм розвязовали, были розшафны і глуцны. Гейбускарь наливав дале, фіглёвав, а Беян ся голосно сміяв, жебы шандарів якнайвеце забавити. Єден ся нараз хопив за ремінь на ногавіцях і замірив ід бударю. Гейбускаря і Беяна аж заморозило. Пришов на місце і отворив двері. Вшыткы нараз стихли. Хлоп лем зацуркав і почливо із ся выдавив: „Пардон, мілостива дамо“.

Як на нещастя, в тот момент вышла з хыжы газдыня, але напыты шандарі ніч не спозировали і кывавчі ся помалы вытратили з двора.

Заповіт про Русинів

Віру свою заховайме,
предкам своїм вдяку дайме,
над колысков по нашому
дітя успавайме.

Про молоде покоління
дідовизну сохранияме,
жебы своє памятали,
родну реч не забывали.

Людська поміч

Не обертай ся хырбетом,
кідь треба помочи,
перед нещастєм другого
не заперай очі.

Май все сердце отворене,
хтось поможе раз тобі,
добрым словом, сердечностєв
в біді ай хворобі.

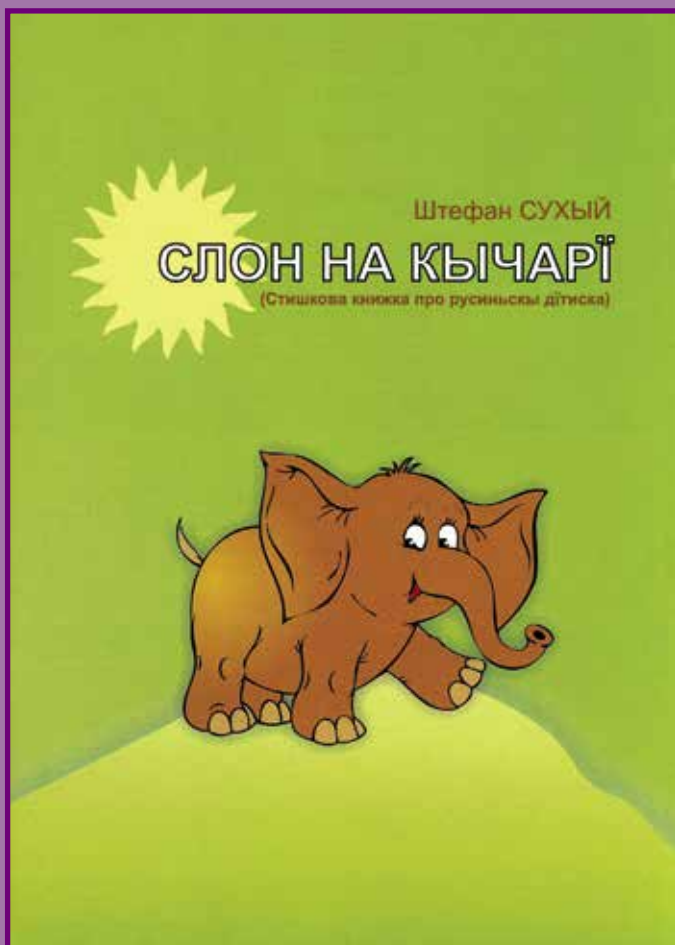
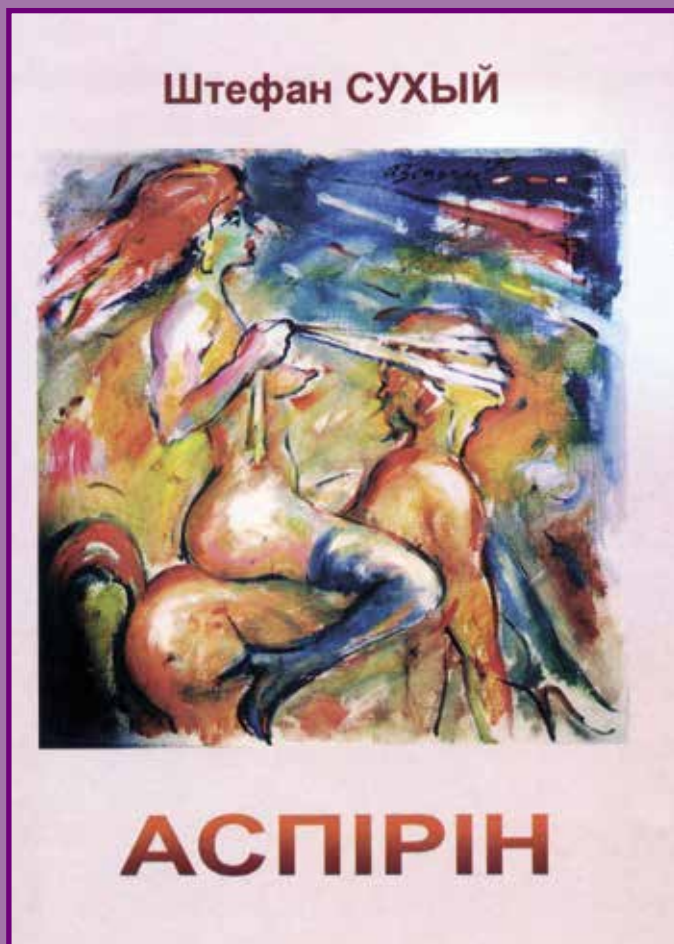
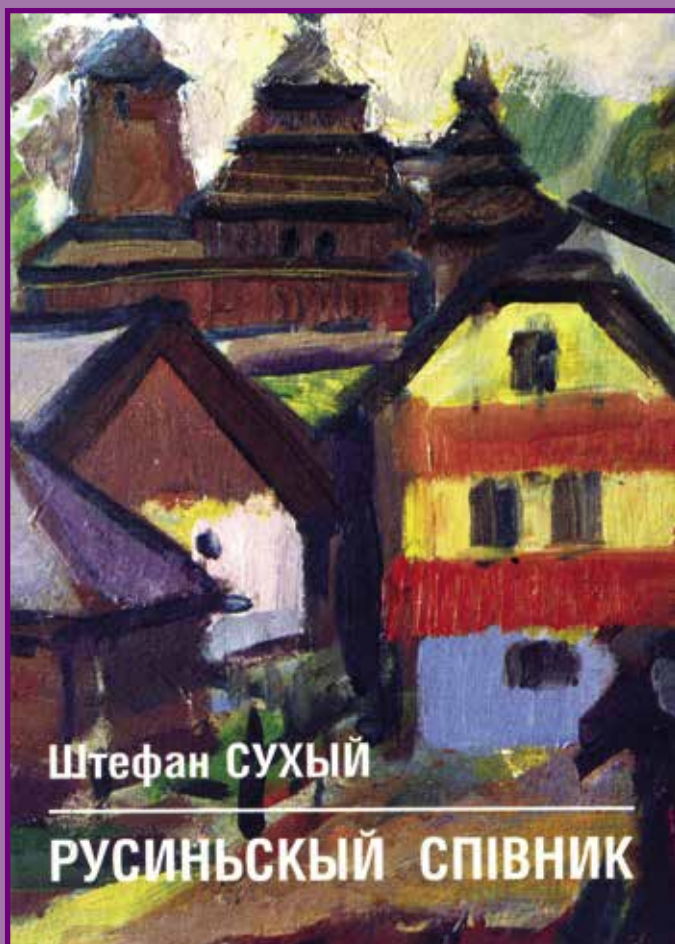
Штефан Сухий (нар. 24. мая 1946 в Нехваль Полянці, Гуменського окресу)

Літературно ся зачав проявлявати кінцєм 60-их, зачатком 70-их років минулого століття. Свою поезію друкував на самому передньому українському. Уж в тім часі патрив ід найвиразнішим авторам передовштыткым своїма збірками „Гірська вишня“ (1982) і „Сонячна композиція“ (1987). Поезію Сухого перекладали ай до інших мов – чеського, словацького, мадярського... Автор але не був спокійний, бо ся му віділо, же єго поезія не доходить ід тому читателєви, котрому він хотів бути найближше. Не доходить „ід своїм“. Роздумовав, што зробити, абы читатель з русинського регіону го як автора порозумів і прияв. І так зачав писати по своєму – по русинськи. Ёго першу збірку поезії в русинській мові видала Русинська оброда під назвов *Русинський співник* (1994). Поезія Сухого, так як ай поезія переважної бівшости русинських авторів Пряшівського регіону, то суть проблеми чоловіка і села, народности, мови, таксамо філософічны роздуми над бытєм в нелегкій сучасній добі, коли думаня над властным „я“, властнов ідентичностєв, хочь не належать міджі першорядны вопросы екзистенції чоловіка, але без них бы тот екзистенція не была повніцінна. Про єго поезію є характерный філософський тон і сарказм. В дакотрых поезіях Сухого тыж можеме поважувати за автора-мінімалісту. Вывжываючі міні-

мум лексичных форм, ся му дарить выкреслити значно виразный образ, котрый ся легко улаштує в памяти читателя і викликає у нього широкоспектралны асоціації. Позад *Русинського співника* выходять далшы збірки поезії: *Енді сидать на машину вічності* (1995), *Аспірін* (2006), *Третє крыло* (2014), збірка есеїв *Міст над ріков часу* (2009), поезії про діти *Азбукарня* (2004), *Слон на Кычарі* (2007), *Незабудка* (2008), *Азбукова мама* (2010). Сухий є знамый ай як прозаїк. Ёго неповторным прозовым твором є гуморно-комічна проза *Як Руснакы релаксують* (1997).

Штефан Сухий був за свої твори оцінений міжнароднов **Премією Александра Духновича за русинську літературу** (2000). Того року выходить єго далша збірка поезії про діти: *Плоды з осінней загороды*. З віршами приправлєваної збірки автор выграв минулорічний Літературный конкурз Марії Мальцовской. Будеме ся надїяти на далшы перлы з творчости найвиразнішого автора міджі русинськыма писателями на Словакії, до чого му жычіме много сил і ентузіазму.

Кветослава КОПОРОВА,
председкыня Сполку русинських
писателїв Словакії.

• Штири обалкы книжок із творчости Штефана Сухого: (зверху зліва) видання Русиньской оброды з року 1994 (на обалці образ небожого маляря Юрка Кресилы), дале зборник поезії про дорослых, який выдало ОЗ Русин і Народны новинкы в році 2006 (на обалці образ Александра Зозуляка), (долів зліва) два зборники стишків про діти – першый выдало ОЗ Русин і Народны новинкы в році 2007, другый тыж видання того самого видавателя з року 2004.

• Учасници святкового отворіння проекту Studium Saragato-Ruthenology 2016 в Пензіоні Амріум у Пряшіві: (перший ряд зліва) учітелі літній шко-
лы і честны гості В. Падяк, Е. Будовская, А. Лішкова, Ш. Кужма, П. Крайняк, П. Коня, П. Р. Магочій, К. Копорова і М. Мушинка.

Фотка: А. З.